

NIŞASTA ve ŞEKER BİTKİLERİ ÜRETİMİ

E. Günel¹, M.E. Çalışkan², A.İ.Tortopoğlu³, N. Kuşman⁴, K.M. Tuğrul⁵,
A. Yılmaz⁶, Ö. Dede⁷, M. Öztürk⁶

ÖZET

Geleneksel sınıflandırmaya göre nişasta ve şeker grubunda yer alan birçok bitki arasında patates ve şekerpancarı, ülkemiz tarımında önemli bir yer tutmaktadır. Bu iki önemli ürünümüzün, tarımsal üretimimizin genel düzeyinden, toplumsal, ekonomik ve politik gelişmelerden kaynaklanan sorunları bulunmaktadır.

Patateste kârlı bir üretimin sürdürülebilmesi için, yemeklik üretim alanlarından tamamen yalıtılmış, sağlıklı işleyen bir “**çeşit idame ve tohumluk çoğaltma**” sistemine dayalı olarak, yerli çeşitler geliştirecek ıslah programlarına, üretici birlikleri ve patates borsasının kurulmasına gerek vardır. Ayrıca, sorunların çözümüne yönelik projeler üretecek bir **Türkiye (Ulusal) Patates Konseyi**'nin kurulması da kaçınılmazdır.

Şekerpancarı, üretim sorunlarını geniş ölçüde çözümlen özel bir sistem içerisinde yetiştirilmekle beraber, dışa açık ekonomiden kaynaklanan sorunlarla karşı karşıyadır. Bunların başında, nişasta esaslı şeker (NEŞ) yer almakta, şekerpancarı ekim alanlarının ve pancar şekeri üretiminin azalmasına neden olmaktadır. Sürdüdüğü üretimiyle tarımımıza, hammadde sağlama ve geçerli ödeme sistemi yoluyla şeker sanayiine ve istihdam yatırımı ikamesi itibariyle devlete katkılarının yanı sıra, stratejik bir ürün olması yönüyle de önemli olan şekerpancarının, belli başlı üreticileri AB ülkelerinde olduğu gibi desteklenerek sürdürülmesi gerekir. Ancak, devlet sübvansiyonlarının kaldırılması yönündeki eğilimler karşısında, dahili fiyattan artırılabilecek miktarlarla oluşturulacak bir fonun gerekli olacağı açıktır.

1. GİRİŞ

Nişasta ve şeker sanayileri, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de tarıma dayalı sanayinin en önemli dalları arasında yer almaktadır. Her iki sanayi kolu, aynı zamanda gıda sanayiinin de hammadde üreticisi durumundadır. Bunun dışında özellikle nişasta, kağıt, oluklu mukavva, tekstil, tutkal vb sanayi kollarında da kullanım alanı bulan bir üründür. Bu nedenle, nişasta ve şeker üretiminde kullanılan bitkilerin üretimi, ülkemiz ekonomisi açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Dünyada nişasta üretiminde kullanılan başlıca bitkiler mısır, buğday, çeltik, darı gibi tahıllar ile patates, kassava (manyok, tapyoka) (*Manihot.esculenta*) ve tatlıpatates (*Ipomoea batatas*) gibi yumrulu ve depo-köklü bitkilerdir. Bunlar arasında mısır, buğday ve patates ülkemizde en fazla yetiştirilenlerdir. Bugün dünyada ve

¹Prof.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, Hatay

²Doç.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, Hatay

³Emekli, Ziraat Yüksek Mühendisi, Türkiye Şeker Fabrikaları A Ş, Ankara

⁴Dr., Ziraat Yüksek Mühendisi, Tarım Danışmanı, Ankara

⁵Dr., Türkiye Şeker Fabrikaları A Ş, Şeker Enstitüsü, Ankara

⁶PANKOBİRLİK, Ankara

⁷Yrd. Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ordu Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Ordu

ülkemizde, başta mısır olmak üzere, nişasta üretiminde en fazla kullanılan bitkiler, tahıllar grubunda yer almakta; dolayısıyla da bu grupta irdelenmektedirler.

Şeker (sakaroz) sanayiinin en önemli iki bitkisel hammaddesi ise şeker kamışı ve şeker pancarıdır. Ayrıca son yıllarda nişasta esaslı şekerlerin (NEŞ) üretiminin yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte mısır, şeker sanayiinde de yer alan bir bitki durumuna gelmiştir. Şeker üretiminde kullanılan bitkilerden şeker kamışı ülkemizde yetiştirilmediği, mısır ise tahıl grubu içerisinde ele alındığı için bu bildiride sadece şeker pancarı üzerinde durulmuştur. Şeker pancarı, bitkisel ve hayvansal üretime katkıları, tarım ve sanayide sağladığı yüksek katma değer ve geniş istihdamla, kırdan kente sağlıksız göçün hızını kesen; dolayısıyla, gerek üretim kesimleri arasında, gerekse üretim kesimleriyle nüfus hareketleri arasında denge kuran bir bitkidir.

Ekilebilir tarım arazilerinin sınırına gelinek ülkemizde, verim ve çiftçi gelirini daha fazla artırabilmenin ana koşulu, çiftçimizin sahip olduğu aile içi iş gücünden, tarım arazisinden, hayvan varlığından ve su kaynağından en üst düzeyde faydalanmaktır. Tarım arazisi ve hayvan varlığı yetersiz olan ve her an kente göç edebilecek yapıdaki küçük tarım işletmelerinin gelir düzeylerinin yükseltilmesi gerekir. Bu bağlamda, pancar çiftçisinin, Pancar Ekicileri Kooperatiflerinin de desteği ile 1 700 000 dekar kıraç tarım arazisini sulu tarıma kazandırmış olmasının yanı sıra, ülke tarımına yağmurlama sulama, ekim nöbeti ve benzeri ileri üretim tekniklerini kazandırma yolundaki katkılarını yadsımak olanaksızdır.

Görüldüğü gibi nişasta-şeker olarak adlandırılan grup içerisinde, nişasta üretimimizin %1'inden azını karşılayan patates ve son gelişmelerle şeker üretimimizdeki payı %85'e düşen şeker pancarı ülkemizde yetiştirilme yoğunluğuna sahip bulunmaktadır. Bu nedenle de, bildiride bu iki bitkinin üretimi ve sorunlarıyla ilgili bilgiler sunulmaya çalışılacaktır.

2. PATATES ÜRETİMİ

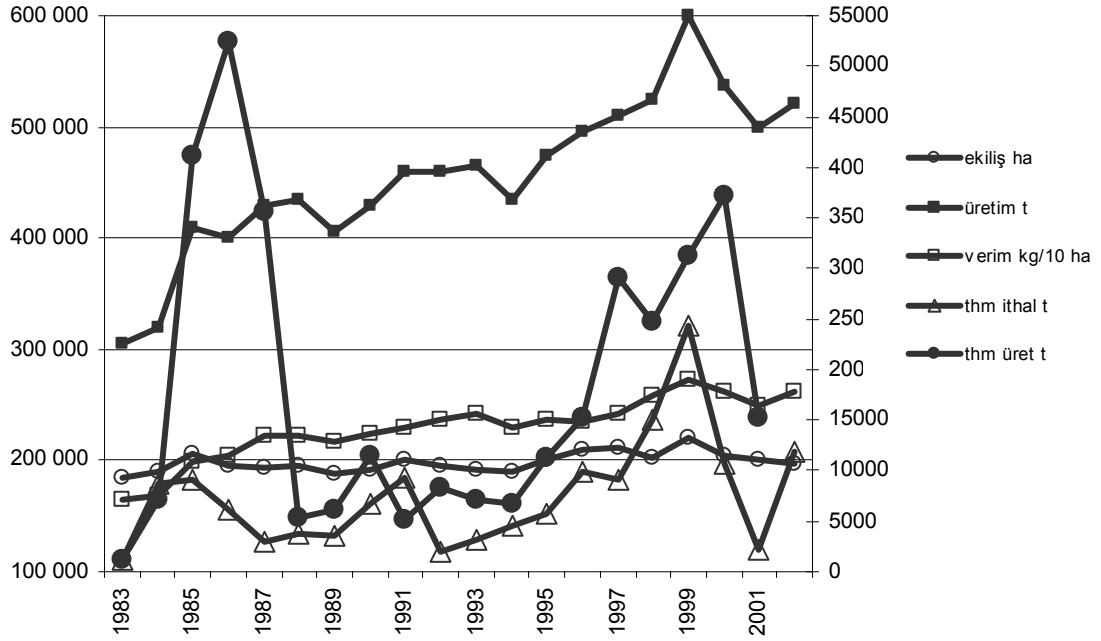
2.1. Patates Üretimi, Tüketimi ve Ticareti

Türkiye'de yaklaşık 150 yıllık bir geçmişi bulunan patatesin ülkedeki üretimi 1930'lara kadar yavaş bir ilerleme göstermiş; ancak bu tarihten sonra artmaya başlamıştır. Özellikle 1970'lerde Ülkesel Patates Projesinin hayata geçirilmesi ve 1984'den itibaren Para Kredi Kurulu kararları ile teşvik edilmiş özel tohumculuk sektörünün hareketlenmesi, patates üretimindeki artışı daha da hızlandırmıştır. Yıllık ortalama patates üretimimiz 1925 yılında 73.000 ton civarında iken, geçen 78 yıl içerisinde yaklaşık 73 kat artış göstererek 2003 yılında 5.300.000 tona ulaşmış bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde dikim alanlarımız 25.550 hektardan 200.000 hektara, ürün verimliliğimiz ise 284 kg/da' dan 2650 kg/da'a yükselerek (Anonim, 1998, Anonim, 2004a), ülkemizde en fazla üretimi yapılan dördüncü bitki konumuna yükselmiştir. Ayrıca, Türkiye 2003 yılı verilerine göre, dünyada patates üretiminin yapıldığı 151 ülke arasında, üretim alanı bakımından 12., üretim miktarı açısından ise 13. sırada yer almakta olup; dünya dikim alanlarının %1.05' i, üretiminin ise %1.71' ine sahip bulunmaktadır (Anonim, 2004a). Şekil 2.1'de Türkiye ve dünyada son 20 yıl içerisinde patates dikim alanı, üretim ve verimindeki değişimler görülmektedir.

Patates, genel olarak bir ılıman-serin iklim bitkisi olmasına rağmen geniş bir adaptasyon yeteneğine sahiptir. Bununla birlikte, bölgelerin iklim ve toprak özellikleri ile sosyo-ekonomik yapılarına bağlı olarak patates üretim sistemleri farklılık gösterebilmektedir (Horton, 1987). Türkiye sahip olduğu agro-ekolojik zenginlik sayesinde patates üretimi açısından oldukça ayrıcalıklı bir konumdadır ve hemen hemen tüm üretim sistemlerini içermektedir. Bu nedenle de ülkenin hemen her

yöresinde yılın belirli dönemlerinde patates üretimi mümkün olmakta; Nisan ayından başlayarak Aralık ayı sonuna kadar patates hasadı devam etmektedir (Çizelge 2.1).

Türkiye Patates Üretimi

Şekil 2.1- Türkiye’de son yirmi yıllık dönemde patates üretim verilerinin değişimi.

Bu durum, özellikle pazarlama açısından iyi değerlendirilirse, Türkiye için çok büyük bir avantajdır. Devlet İstatistik Enstitüsü 2002 yılı kayıtlarına göre 81 ilimizin 74’ünde istatistik kaydı olan patates üretimi yapılmaktadır. Toplam üretim alanlarının yaklaşık %30’una sahip olan Niğde ve Nevşehir illeri ülkenin en önemli patates üretim merkezleridir (Anonim, 2002a). Bölgelere göre patates üretim alanları ve miktarları Şekil 2.2’de görülmektedir.

Çizelge 2.1- Bölgelere göre patates üretim dönemleri.

Coğrafi bölgeler	Ekim zamanı	Hasat Zamanı	Vejetasyon süresi	
Trakya-Marmara	Mart-Nisan	Ağustos-Eylül	5-6 ay	
Ege	ilkbahar	Şubat-Nisan	Haziran-Temmuz	4-5 ay
	sonbahar	Ağustos	Aralık-Ocak	4-5 ay
Akdeniz	Aralık-Ocak	Mayıs-Haziran	4-5 ay	
İç Anadolu	Mart-Mayıs	Ağustos-Ekim	5-7 ay	
Karadeniz	Mart-Mayıs	Ağustos-Eylül	5-6 ay	
Doğu Anadolu	Mayıs	Eylül	4-5 ay	
Güneydoğu Anadolu	Şubat	Mayıs	3-4 ay	

Patates, taze veya işlenmiş olarak insan beslenmesinde, hayvan beslenmesinde ve sanayide kullanılan bir üründür. Türkiye’de kişi başına yıllık patates tüketimi 60 kg civarında olup, bu rakam AB ülkelerinde ortalama 81 kg (Polonya’da 130 kg, İrlanda’da 116 kg, İngiltere’de 112 kg) civarındadır (Anonim, 2004a). Özellikle AB ülkelerinde patates temel besin maddelerinden birisi olup, çok farklı şekillerde tüketilmektedir. Patatesin, nispeten ucuz bir gıda kaynağı olmasına rağmen, tüketiminin ülkemizde yeterince yaygınlaştığını ve çeşitlendiğini söylemek

zordur. Çizelge 2.2’te ülkemizde patates tüketim potansiyeli ve fiili durum görülmektedir.

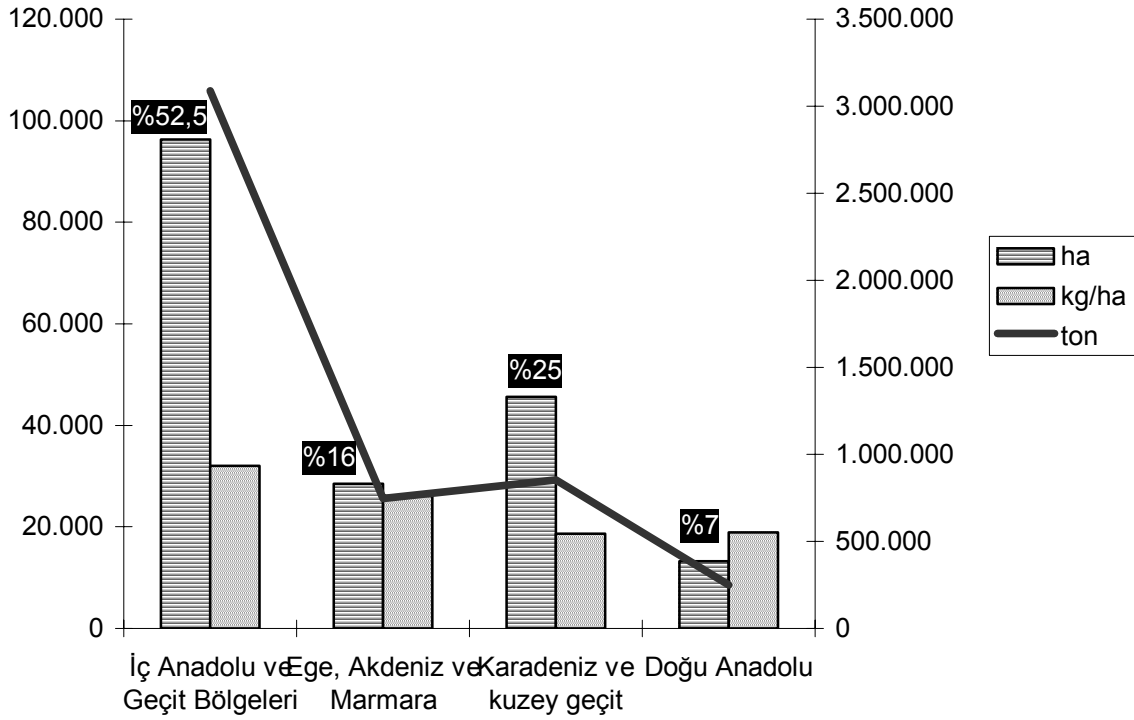
Çizelge 2.2- Türkiye’de patates tüketim şekilleri ve miktarları (Tedarik sektörü kayıtları)

Tüketim Şekli	Potansiyel		Fiili durum		Kalite
	(t)	%	(t)	%	
Tohumluk	400.000	7,0	200.000	4,0	%30 oranında standart
Taze Tüketim	3.500.000	63,5	3.000.000	54,5	Üretim boşluğunda kalite düşüşü
Parmak Patates	400.000	7,0	225.000	4,0	Dış satımda iyi, iç pazarda düşük
Cips	250.000	4,5	100.000	2,0	Dış satımda iyi, iç pazarda düşük
Püre	50.000	1,0	10.000	0,2	Perakende iç pazarda yok gibi,
Patates Unu	50.000	1,0	10.000	0,2	Daha çok Hazır Gıda üretiminde
Alkol	50.000	1,0	5.000	0,1	Özel Amaçlı
Hayv.Yemi	50.000	1,0	200.000	4,0	Iskartadan
Iskarta	750.000	14,0	1.750.000	31,0	Depo Hastalıkları çok etkili
Toplam	5.500.000	100,0	5.500.000	100,0	

Patates yemeklik taze veya işlenmiş ürünler ve tohumluk ticareti açısından dünyada önemli pazarı olan bir üründür. Çizelge 2.3’te görüldüğü gibi dünyada yılda yaklaşık 8 milyon tona yakın taze patates ihracat ve ithalatı yapılmakta olup, bu ticaretin yıllık cirosu 1.7 milyar Amerikan Doları civarındadır. Türkiye’nin patates üretiminde göstermiş olduğu büyük ilerlemeye rağmen, dünya patates ticaretinde yeterli pay sahibi olduğu söylenemez. Türkiye, 2002 yılı verilerine göre dünya patates üretiminin %1.62’sini karşılarken, dünya patates ihracatındaki payı %0.31, toplam ihracat gelirinden aldığı pay ise %0,12 civarındadır (Anonim, 2004a). Ayrıca Çizelge 2.3’te ilgi çekici başka bir nokta, gerek ihracat gerekse ithalat değerlerimizin yıldan yıla çok büyük dalgalanma göstermesidir. Bu konu ileride pazarlama ile ilgili bölümde ayrıntılı olarak irdelenecektir.

Çizelge 2.3- Dünya ve Türkiye’de 1998-2002 yılları arasında patates ithalat ve ihracat değerleri (Anonim, 2004a).

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT	
	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)
1994	229,096	36,865	7,254	3,294
1995	103,532	23,871	5,893	3,598
1996	240,702	29,857	10,339	7,305
1997	222,288	47,360	9,743	4,808
1998	55,166	14,693	13,137	5,976
1999	64,607	14,510	24,928	11,381
2000	140,353	24,956	10,730	4,727
2001	105,886	12,953	2,107	821
2002	25,177	1,907	11,822	5,765
Dünya (2002)	7,981,079	1,609,354	8,514,580	1,797,136

Şekil 2.2- Bölgelere göre patates üretim verileri (Anonim, 2002).

2.2. Patates Üretiminde Karşılaşılan Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri

2.2.1. Çeşit

Türkiye’de bilimsel anlamda patates çeşit adaptasyon çalışmaları 1950’lerde başlamasına rağmen, çeşit tescil çalışmaları 1970’li yıllarda Ülkesel Patates Projesinin hayata geçirilmesi ile hız kazanmıştır (Günel, 2002). İlk olarak 1972 yılında Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından Alpha, Ari ve Sarıkız tescil ettirilmiş; daha sonra 1975 yılında Tohum İslah ve Üretim A.Ş. tarafından Atica, Cosima, Fina ve Frigga çeşitleri; Satüdaş tarafından Baraka, Desiree, Favorita, Jaerla; Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından Isola ve Resy çeşitleri tescil ettirilmiştir (Kuşman ve ark., 1988). Daha sonraki yıllarda çeşit tescil çalışmaları özellikle özel sektör girişimleriyle ivme kazanmış ve tescil edilen çeşit sayısı hızla artarak 2004 yılı itibariyle 59’a ulaşmıştır (Anonim, 2004b). Aynı yıl üretim iznli olan çeşit sayısı ise 15’tir.

Türkiye dünyanın önemli patates üreticisi ülkelerinden birisi olmasına rağmen, bugün için ticari üretimde kullanılan yerli bir çeşit bulunmamakta; başta Hollanda olmak üzere Almanya, Fransa, İngiltere ve A.B.D.’de ıslah edilmiş çeşitler kullanılmaktadır. Ayrıca bölgelere göre çok belirgin bir çeşit farklılaşması da görülmemektedir. Halihazırda üreticilerin çeşit tercihlerinde, çeşide olan aşinalık ve tohumluk tedarik kaynağının (çoğunlukla yerel tohumluk üreticileri) önerileri etkili olmaktadır. Son yıllarda sanayilik patates üretimine yönelik (bir kısmı sözleşmeli) üretimlerde özel çeşit tercihleri yapılmakla birlikte, bu tip üretim halen toplam üretimimiz içerisinde çok az yer tutmaktadır.

Patates, geniş yayılma alanına sahip olmasına rağmen yüksek genotip x çevre interaksyonu gösteren bir bitkidir (Yıldırım ve Çalışkan, 1985). Ülkemiz ise çok farklı ekolojik özelliklere sahip tarım bölgelerinden oluşmaktadır. Oysa kullandığımız çeşitlerin büyük bölümünün ıslah edildiği Hollanda ve Almanya gibi ülkelerde tüm

bölgeler genel hatlarıyla benzer iklim özelliklerine sahiptir. Bu durumda, bu gibi ülkelerde ıslah edilen çeşitlerin ülkemizin farklı koşullarına aynı uyumu göstermesi beklenemez. Bu nedenle Türkiye’de, belirli alanlarda özel adaptasyon yeteneğine sahip olan çeşitlerden ziyade, genel uyum yeteneği yüksek çeşitlerin kullanıldığını söylemek mümkündür.

Ülkemizin yedi farklı coğrafi bölgesi ile geçit bölgelerinin iklim ve toprak özellikleri açısından önemli farklılıklar gösterdiği düşünülürse, bu bölgelere özel uyum gösterebilecek patates çeşitlerine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu noktada, ülkemiz koşullarına uygun çeşit ıslah programlarının bir an önce başlatılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak burada önemli olan konu, yeni çeşit geliştirilmesinden ziyade, aşağıda daha ayrıntılı tartışılacak olan, çeşidin korunması ve devamlılığını sağlayacak tohumluk üretim sisteminin oluşturulması ve ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. **Sağlıklı işleyen bir tohumluk üretim sistemi olmadan çeşit geliştirme çalışmaları, boşa giden zaman, emek ve kaynak israfından başka bir anlam taşımayacaktır.** Ayrıca, tohumluk sektörü tüm bitkilerde gittikçe artan ölçeklerde küresel şirketlerin kontrolüne girmektedir. Bu nedenle, küresel şirketlerin ülke içerisinde yatırıma zorlayıcı düzenlemelerin getirilmemesi veya yerel şirketlerin AR-GE yatırımlarını teşvik edici uygulamalar başlatılmaması durumunda, tohumluk üretim sisteminin oluşturulması durumunda bile çeşit geliştirme çalışmalarının etkin sonuç vereceğini beklemek hayalcilik olacaktır. Bugün ıslah etmiş oldukları yüzlerce çeşit ve tohumluk üretim sistemine sahip Polonya, Romanya vb ülkelerde, üretimin %90’ların üzerinde yabancı çeşitlerle yapılıyor olması bunun en çarpıcı örneğidir. Her ne kadar 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (Anonim, 2000) ve TÜBİTAK’ın Türkiye’nin önümüzdeki dönemlerdeki bilim ve teknoloji politikalarını belirlemek amacıyla yaptığı Vizyon-23 projesinde (Anonim, 2003a), yerli patates çeşitlerinin ıslah edilmesi hedefi konulmuş olsa bile, Türkiye’nin bu konuda iyi düşünmesi gerekmektedir. Bu noktada, ilk aşamada yüksek maliyetli altyapı gerektiren çeşit ıslah çalışmaları yerine, bu konuya büyük yatırımlar yapan küresel şirketlerle klon aşamasında, çeşit ortaklığını da içeren, eş zamanlı adaptasyon ve seleksiyon çalışmaları ile temel tohumluk üretim çalışmalarına başlaması kısa ve orta vadede en verimli sonucu verecektir.

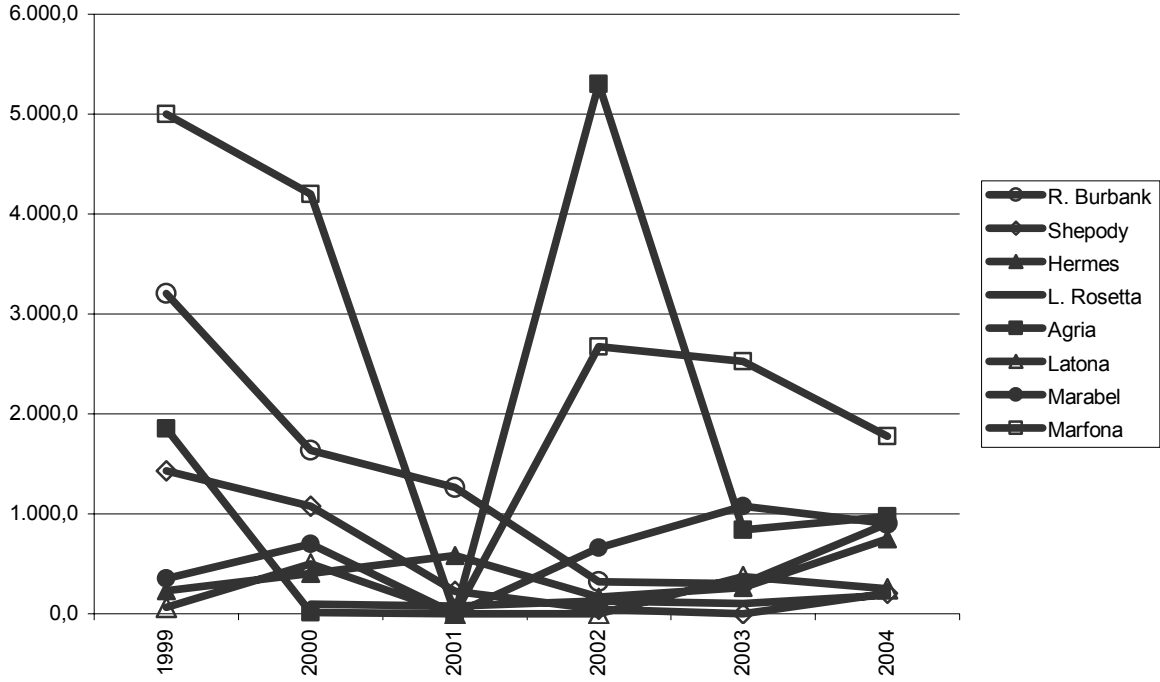
2.2.2. Tohumluk

Tohumluk, bitkisel üretimin temel girdisi olup, tohumun niteliği de bitkisel üretimde verimliliğin ilk şartıdır. Yüksek nitelikli tohumluk kullanımı, verimlilik üzerine diğer tarla bitkilerine göre patatesten çok daha fazla etkili olmaktadır. Patatesin yumru ile vejetatif yolla çoğaltılması, başta virüsler olmak üzere birçok hastalık etmeninin daha kolay taşınmasına neden olmaktadır (Yıldırım ve Yıldırım, 1986).

Türkiye’de patates tohumculuk sektörü büyük oranda, ithal edilen anaç kademe tohumluğun ülke içerisinde bir kez çoğaltılarak pazarlanması şeklinde çalışmaktadır. Bu şekilde sertifikalı tohumluk üretim ve tedariki, toplam tohumluk ihtiyacının ancak %5’ini karşılayabilmektedir (Kuşman, 2002). Geri kalan tohumluk ihtiyacı ise ikinci ve üçüncü kuşak tohumlukların tekrar çoğaltılmaları yoluyla karşılanmaktadır. Ancak, tohumluk patates üretiminde kontrollü kademe uygulanmadığı için, bu tohumluklar sertifikasyona tabi olmamakta; tek kalite güvencesini üreticinin güvenilirliği teşkil etmektedir. Şekil 2.3’de tohumluk ithalatının yıllara göre çok büyük dalgalanma gösterdiği; resmi kayıtlı tohumluk üretiminin ise bu ithalat ile çoğaltım oranı bağlamında bir ilişki göstermediği görülebilmektedir. Ayrıca resmi kayıtlı tohumluk üretiminde görülen düşüş eğilimi dikkat çekicidir. Bu ilişkiler tamamen kontrolsüz bir tohumluk çoğaltımının tanımlayıcısıdır. Bir zamanlar,

üreticiden üreticiye tohumluk pazarlanmasını bu sektörün gelişmesi gibi tarif etmenin faturası bu tabloda açıkça görülmektedir.

Patates tohumluk üretim sisteminde kontrolü elden kaçırtaçak bir şekilde anaç kademe ithal tohumlukları 100 kilolar boyutuna indirgeyerek pazarlayan ve üreticiden üreticiye sertifikasız satışı teşvik eden model sadece ithalatçı tüccarın daha fazla mal pazarlamasını sağlar, diğer taraftan, yeni gelişmekte olan bir üretim sektörünü de başıboşluğa alıştırır (Kuşman, 2002). Nitekim öyle de olmuş; sonunda bu başıboşluğun meyveleri, patates siğili (*Synchytrium endobioticum*) gibi ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Şekil 2.3- 1999-2004 yılları arasında tohumluk patates ithalat ve üretimlerindeki değişimler (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Kayıtları, 2004).

Son yıllarda bazı özel sektör kuruluşlarının, büyük altyapı yatırımları yaparak doku kültürü yoluyla elit tohumluk veya mini yumru üretimine hazırladıkları (veya başladıkları) görülmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, bu şekilde üretimde ekonomik anlamda kazanç sağlamak için önemli olan temel tohumluğun üretilmesi değil, nihai üreticiye ulaşana kadar sağlıklı bir şekilde çoğaltılmasıdır. Doku kültürü yoluyla temel tohumluk (mini yumru) üretimi, tüm dünyada bilinen ve uygulanan standart protokolleri olan bir uygulamadır ve tohumluk üretiminin en risksiz aşamasıdır. Asıl risk, arazi çoğaltımlarının başlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de patates sektörü için öncelikli olarak bir **tohumluk üretim sisteminin** geliştirilerek uygulamaya sokulması zorunludur. Bunun için:

- 1. Tohumluk üretim alanlarının belirlenmesi ve ayrılması gerekir.** Halen ülkemizde tohumluk ve yemeklik üretimleri aynı bölge içerisinde birlikte yapılmaktadır. Bu durum tohumluk üretiminde mutlak yapılması gereken hastalık-zararlı kontrolünü güçleştirmektedir. Aslında bu konuda yasal bir zorlama olmamasına rağmen, birçok tohumluk üreticisi (çoğaltıcısı) patates üretimi yapılmayan yeni alanlar bularak tohumluk üretimlerini buralarda yapma çabası içerisindeyler. Son zamanlarda Tufanbeyli/Adana, Tomarza/Kayseri, Bayburt, Yıldızeli/Sivas gibi yöreler, tohumluk patates üretim bölgeleri olarak

ön plana çıkmış olan yeni yerlerdir. Bu yaklaşım, kısa vadede temiz tohumluk üretimi açısından iyi görünse de, bu şekilde kontrolsüz yayılma gelecek açısından çok büyük riskler taşımaktadır. Tohumluk patates üretiminin olmazsa olmaz temel kuralları vardır. Ciddî ve sistemli (resmî) bir kontrol mekanizmasının işlemediği bir ortamda, bu kurallar uygulanmadan, tohumluk patates üretimine devam edilmesi durumunda yakın bir gelecekte Türkiye’de tohumluk patates üretimi yapılacak bölge kalmayacaktır. Bu nedenle, öncelikli olarak tohumluk üretim bölgeleri belirlenerek, bu bölgelerde tohumluk üretim teknikleri ile ilgili araştırmalar yürütülmeli, uygulanması gereken kurallar ortaya konmalı ve bu bölgelerde yemeklik patates üretimi kesinlikle engellenmelidir.

2. **Sadece patatesten tohumluk üretiminin kontrol ve takibini yapacak geniş ve donanımlı bir birimin oluşturulması gerekir.** Ülkemizde tüm bitkilerde tohumluk üretimi ve sertifikasyonu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde bulunan Tohumluk Kontrol ve Sertifikasyon Müdürlüğü denetimindedir. Ancak tohumluk üretim alanlarının denetimi ve izlenmesi Tarım İl Müdürlükleri vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu sistemin, özellikle patates gibi tohumlukla taşınan hastalık bulaşıklığı riski çok yüksek olabilecek bitkilerde sağlıklı çalışması mümkün değildir ve olmadığı da görülmektedir. Tarla kontrollerinin sık aralıklarla, çok düzenli ve disiplinli bir şekilde yapılması zorunluluğu vardır. Üstelik çok sayıda hastalık etmeninin olması ve birçoğunun teşhis edilebilmesinin güçlüğü nedeniyle bu denetimleri yapacak kişilerin, özel eğitim almış uzmanlar olması gerekir. Bugün başta Hollanda olmak üzere, patates tohumculuğunda söz sahibi ülkelerde, bu kontrol ve takipleri yapacak özel birimler bulunmaktadır. Benzeri birimler, aynı zamanda, yapılacak kültürel uygulamalar konusunda da tohumluk üreticilerine yol gösterici olacaklardır.
3. **Yüksek kademe tohumluk üretimine yönelik yatırımların teşvik edilmesi gerekir.** Tohumluk üretiminin kontrol ve takibini yapacak bir birimin oluşturulması ve tohumluk üretim alanlarının belirlenmesinden sonra, doku kültüründen başlayarak yüksek kademe tohumluk üretimine yönelik yatırımların, vergi muafiyeti, ucuz kredi olanağı, tohumluk ithalatında yüksek gümrük vergileri vb yöntemlerle teşvik edilerek yönlendirilmesi gerekir. Bu şekilde sistem çalışmaya başlayacak; ülke genelinde sağlıklı tohum kullanımı yaygınlaşacaktır. Sistemin bu şekilde çalışmaya başlaması, yakın bir gelecekte çeşit ıslahı çalışmalarının başlamasını doğuracaktır.

2.2.3. Yetiştirme Tekniği Açısından Karşılaşılan Sorunlar

Dikim zamanı ve şekli, dikim sıklığı, gübreleme, sulama, hastalık-zararlı mücadelesi, hasat, depolama gibi temel yetiştiricilik uygulamaları ile ilgili sorunlar, patates araştırmalarının temel ilgi alanlarından olup burada hepsinin etraflıca tartışılmasına olanak yoktur. Bu açıdan ülkemizde özellikle önemli uygulama hatası olduğunu düşündüğümüz gübreleme ve sulama konusuna çok kısaca değinilecektir.

2.2.3.1. Gübreleme ve Sulama

Tohumdan sonra en önemli girdi kalemi olan bitki besin maddelerinin başlıcaları olan yapay veya doğal gübreler, patates üretimindeki gelişme ile birlikte çeşitlenerek yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Hattâ, bu yönden, yer yer aşırılıklar da gözlenmektedir. Örneğin, Nevşehir-Niğde yöresinde patates tarımında 10-15 kez sulama yapıldığı ve azotlu gübre kullanımının 70-90 kg/da’ya kadar yükseldiği; yapılan çalışmalara göre, 50 kg/da azotun yeterli olacağını bildirilmektedir

(Er ve ark., 1999). Normalde patatesin 1 ton ürün için topraktan 5 kg azot kaldırdığı (Beukema ve Vander Zaag, 1990) göz önüne alındığında, 50 kg/da'nın bile çok yüksek bir miktar olduğu görülmektedir. Ancak yıkanmanın fazla olması yörede azot kullanımını ister istemez yükseltmektedir. Bazı bölgeler yaprak gübresi kullanmayı alışkanlık haline getirmişler; gerekli gereksiz, doğru yanlış, her karışımı yaprak gübresi diye kullanır olmuşlardır.

Bir çok bölgede yaygın olarak, hububat için uygun olan kompoze gübre formüllerinin patates için de kullanıldığı görülmektedir. Patateste temel besin elementleri olan azot, fosfor ve potasyum kullanım oranının 1:0.5:2 şeklinde olduğu bilinmesine rağmen (Beukema ve Vander Zaag, 1990), genelde 20-20-0, 15-15-15, 18-46-0 gibi ülkemizde yaygın kompoze gübreler kullanılmaktadır. Bazı bitki besin elementlerinin (özellikle potasyum) topraklarda yeterince var olduğu şeklindeki analiz sonuçları, bu elementin toprak yapısı içindeki hareketi ve faydalılık oranı bağlamında bu elemente ihtiyaç olmadığı anlamına gelmez. Toprak ve yaprak analizi esaslı gübreleme çok ender olarak özel bazı işletmelerin uyguladıkları bir yöntem olmaktan ileri gidememiştir. Bu nedenle yaprak analizleri sadece özel durumlarda değil yaygın bir uygulama olarak değerlendirilmelidir. Patateste taban ve üst gübre kullanımı, toprak ve iklim özelliklerine bağlı olduğu kadar çeşit özelliği ile de yakından ilişkilidir. Özellikle üst gübre uygulamasının doz ve zamanına çok hassas olan çeşitler yanlış uygulama ile kötü çeşit sınıflamasına sokulabilmektedir.

Kök derinliği genelde 30 cm civarında olan patates, çoğunlukla kaba bünyeli, geçirgen topraklarda yetiştirilmektedir. Özellikle patates tarımının yoğun olduğu Niğde-Nevşehir ve benzeri bölgelerdeki toprakların çok fazla geçirgen yapısına bağlı olarak sulama aralığı daralmakta, sulama sayısı (Köksal ve ark., 1999) ve dolayısıyla da işgücü kullanımı artmaktadır. İşgücü ihtiyacını azaltması ve su kullanım etkinliğini artırmasında dolayı bölgede yaygınlaşan yağmurlama sulama sisteminde ise, sulama sayısının çok fazla olması nedeniyle, enerji (elektrik) gideri çok yükselmektedir. Suyu daha etkin kullanma ve bu meyanda damla sulama yönteminin uygulanması yönünde bazı çalışmalar yapılıyor olmasına rağmen, bu konuda henüz bir yaygınlaşma sağlanabilmiş değildir. Ülkenin diğer patates yörelerinde de yağmurlama sistem kullanılmakla birlikte, karık usulü sulama da halen önemli yer tutmaktadır.

2.2.3.2. Patates Siğili

Hastalık etmeni *Synchytrium endobioticum* olarak isimlendirilen bir mantar olup, hastalık bitkinin sap, stolon ve yumrularında karnabahara benzer siğiller meydana getirmektedir. Hastalık, muhtemelen bitkide meydana getirdiği zararın görünümü nedeniyle halk arasında (ve maalesef daha sonra resmi toplantılarda da) kanser olarak adlandırılmıştır. "Patates kanseri" ifadesi, isminin ürkütücülüğünden olsa gerek, tüketicilerde de bir endişenin oluşmasına neden olmuştur. Aslında hastalık etmeninin insana bulaşması ve zarar yapması mümkün değildir.

Hastalık etmeni ilk olarak 1915 yılında Hollanda'da görülmüş, sonraki yıllarda Afrika, Asya, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerikanın çeşitli bölgelerinde de rastlanmıştır. Hastalık etmeni, toprak, hastalıklı yumru, tarım aletleri ile taşınabilmekte ve toprakta kalan siğil sporları 38 yıla kadar canlılıklarını koruyabilmektedirler (Hooker, 1981). Kimyasal yolla kontrol edilemeyen bu hastalığın, bilinen 10 farklı ırkı bulunmaktadır.

Türkiye bu hastalığa hazırlıksız yakalanmış; bunun sonucunda halen geçerli ve uygulanabilir bir kontrol sistemi getirilememiştir. Geçen yıl yapılan incelemelerle Nevşehir, Niğde ve Ordu'da tespit edilen bulaşıklık bu sene Tarım ve Köyişleri

bakanlığı ekiplerince hasatlarda taranmaktadır. Bulaşıklığın ilk tespit edildiği Niğde ve Nevşehir bölgesi Türkiye patates üretim alanının yaklaşık %30'unu kaplayan ve üretimin %38'ini veren bir bölgedir. Bu nedenle böyle bir bölge içerisinde, zaman zaman dile getirildiği gibi, genel bir karantina uygulamasının kolay olmayacağı açıktır. Ülkenin en önemli üretim alanı olan bir bölgede karantina uygulaması ekonomik, hukuki ve toplumsal sorunlar yaratacaktır. Zira, “25 yıl patates ekmeyeceksin, ilave olarak da bazı masrafları içeren tedbirleri alacaksın” denecek olan üreticiye, en azından patates üretimine yakın gelir sağlayabileceği bir alternatif götürmek zorunluluğu vardır. Aksi halde uygulama ciddi sıkıntılar yaratacaktır. Ancak tedbir alınmadığı takdirde de tüm Türkiye risk altında olacaktır. Bu amaçla uluslararası kuruluşlarca ilan edilen tedbirler de göz önüne alınarak:

1. Patates tohumluğu üreten, ticaretini yapan ve kullanan kesimlerin temsilcilerini içine alan geniş tabanlı bir bilgilendirme toplantısı yapılarak politika ve alınması gerekli tedbirler açık bir şekilde tartışılmalıdır. Bu yaklaşım bütün bölgelerde konu bağlamında devlete güveni sağlayacaktır. Bulaşık alanlar süratle tespit edilmeli ve bu alanlarda uygulanacak tedbirler net bir şekilde açıklanmalıdır.
2. Anaç tohumluk tedarik usulleri değerlendirilmeli ve ülke içinde bunu sağlayabilecek teknolojik uygulamalar için yatırımlara ciddi teşvikler konulmalıdır. Uluslararası temsilcilik anlaşmalarının tescili aşamasında, ülke içi anaç patates üretimini amaçlayan yatırımları yönlendirici uygulamalara gidilmelidir. Patates Tohumluk üretim alanları belirlenmeli ve bu alanlarda üretim denetim ve koruma altına alınmalıdır. Mısır ve ayçiçeği gibi türlerde olduğu gibi patatesten de ihracat amaçlı tohumluk üretimine olanak sağlayacak şekilde uluslararası yetkiyle sertifikalandırma yapabilecek kurumlar oluşturulmalıdır. Sertifikasyon ciddi, hızlı ve müteselsil sorumlu hale getirilmelidir.
3. Üretici eğitim çalışmaları hızlandırılmalıdır. Alınması düşünülen kontrol ve koruma tedbirleri ilgili kuruluşlar ile (Üniversiteler, Araştırma Enstitüleri, Üretici birlikleri, ilgili Dernekler ve Meslek Kuruluşları) birlikte değerlendirilmelidir.
4. Bulaşık alanlardaki yemeklik patates üretimleri de kontrol edilerek sağlıklı sertifikaya ile belgelenmeli, ancak bu işlemler tarlada hasat ile uğraşan üreticiyi bürokrasiye boğmadan pratik bir şekilde uygulanmalıdır,
5. Tarım sigortalarının uygulanabilme olanağı görüşülmeli ve konu bağlamında prim paylaşımının şekli değerlendirilmelidir.

2.1.2.4. Pazarlama

Pazarlama üretimin nitelik ve niceliğini etkileyen en önemli ekonomik yapıdır. Doğru ve düzenli bir pazarlama sistemi, üretimin gelişme sürecinde güven unsurudur. Ülkemizde bazı yıllar patates üreticisi için pazar bulma önemli sorun oluşturmakta; ayrıca fiyatları yıldan yıla büyük dalgalanmalar göstermektedir. Bunda yıllık üretim miktarlarının (ürün arzı) etkisi olduğu gibi, sektör içerisindeki yapısal eksiklikler, küresel siyasal gelişmeler ve uluslararası ilişkiler gibi birçok faktör etkili olmaktadır.

Şekil 2.1'de görüldüğü gibi yıldan yıla dalgalanmalar olsa da patates üretimimiz sürekli bir artış eğilimi içerisinde. Bununla birlikte patates tüketimimizin aynı artış yönelimine sahip olduğu söylenemez. Üretim-tüketim ilişkisinde kişi başına tüketime ilişkin istatistikler, birçok yerde tohumluk yumru kullanımını ve depo kayıplarını ihmal ettiğinden, çok yüksek rakamlara ulaştırılmaktadır. Halbuki, üretimin yaklaşık 600 bin tonunun tekrar tohumluk olarak toprağa girdiği, depolanan patatesin

yaklaşık %25'lere varan kısmının depo kayıpları olduğu ve küçük bir rakam da olsa, ihracat miktarının da hariç olduğu düşünülüründe, kişi başına yıllık tüketimin 45 kg'ı bile yakalayamadığı görülür. Türk mutfağında patates vardır; ancak, tüketiminin yeterli olduğu söylenemez. Bunda tüketim şekillerimizi çeşitlendirememizin önemli etkisi bulunmaktadır. Bizde patatesi genelde sadece ana öğün olarak tüketme alışkanlığı bulunmaktadır. Oysa patates, tüketiminin yüksek olduğu ülkelerde, ayrıca çok farklı şekillerde ikame besin (ekmek yerine) olarak ta tüketilmektedir. Patates tüketiminin artırılması, hem üretiminin iç pazarda değerlendirilmesine yardımcı olarak üreticiyi rahatlatıcak, hem de son derece dengeli bir besin maddesi olma özelliği ile aile beslenmesinde çok önemli bir rol oynayacaktır. Bu bağlamda şu anda stok fazlası var gibi görülen üretim değerlerinin aslında kişi başına tüketimin yıllık olarak 5 kg artırılması halinde iç tüketime bile cevap veremez duruma gelebileceği açıktır. Bunun için patates tüketiminin çeşitlendirilerek artırılmasını teşvik edici yayım çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Tüketimin (pazarlamanın) artırılması konusunda yapılması gereken bir diğer uygulama, patatesin sanayide kullanımının teşvik edilmesidir. Çizelge 2.3'te görüldüğü gibi, halen parmak patates, cips, püre, un, alkol gibi patates ürünleri üretimimiz mevcut potansiyelinin yarısı kadar bile değildir. Son zamanlarda yerli ve yabancı kaynaklı önemli yatırımlar yapılsa bile yeterli düzeye ulaşamamıştır. Bu alana yapılacak yatırım teşvikleri, nihaî ürün açısından yeni iş alanları, istihdam olanakları ve ekonomik katma değer yaratması yanında dolaylı olarak patates üretim sektörünün de teşvik edilmesi anlamına gelmektedir.

Patates pazarlamasında sorun yaşanması ve fiyat dalgalanmalarının oluşmasında etkili bir diğer faktör de ihracat miktarının yıldan yıla büyük dalgalanmalar göstermesidir (Çizelge 2.3). Bu dalgalanmada, uluslararası ambargolar gibi küresel siyasal gelişmelerle komşularımızla olan ikili ilişkilerimiz ve yurt içinde uygulanan ihracat teşvik uygulamalarının rolü bulunmaktadır. Aslında, Türkiye, patates dış ticareti açısından çok avantajlı bir coğrafi konumda bulunmaktadır. Ülkenin güneyinde yer alan Arap ülkelerinde iklim yapısının patates üretimi için çok elverişli olmaması nedeniyle patates ithalatları yüksektir. Güneyimizde yer alan Irak dışındaki dokuz ülkenin (İran, Suriye, Ürdün, Lübnan, İsrail, Yemen, S. Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri) 2002 yılı toplam patates ithalatları 248 818 ton; aynı yıl bizim patates ihracatımız ise sadece 25 177 tondur (Anonim, 2004a). Benzer şekilde Balkan ve Baltık ülkeleri ile Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde de önemli pazar potansiyeli bulunmaktadır. Son yıllarda Irak'ta yaşanan kriz ortamı ve uygulanan ambargolar, patates ihracatımızı da önemli ölçüde etkilemiştir.

Patates tüketiminin çok fazla olduğu AB ülkelerinde Nisan-Mayıs aylarında taze patates talebi çok yüksek olup, bu talep bugün için büyük oranda Mısır, Fas, Tunus, İsrail, Güney Kıbrıs ve İtalya gibi ülkelere karşılanmaktadır. Örneğin Güney Kıbrıs, tamamı turfanda olmak üzere, yıllık patates üretiminin %80'den fazlasını ihraç etmekte; bu ülkenin toplam ihraç gelirinin %10'u, tarımsal ürün ihraç gelirinin %50'si patates ihracatından elde edilmektedir (Anonim, 2003b). Akdeniz kıyı şeridimizde turfanda patates tarımı gittikçe yaygınlaşmasına rağmen, ihraç olanaklarımız aynı oranda artmamaktadır (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarım alanlarında da turfanda patates tarımını teşvik etmek gerekir).

İhracatın artırılmasında, uluslararası gelişmeler açısından fazla müdahil olunamasa da ihracat teşvik sisteminin doğru uygulanması etkili olacaktır. Son yıllarda patates ihracatına 20 dolar/ton teşvik uygulaması yapılmaktadır. Bununla birlikte, teşvik primi uygulamasına zaman sınırının getirilmesi ve uygulama

dönemlerinin zamanında açıklanmaması gibi faktörler, beklenen yararın alınmasını engellemektedir. Örneğin 2004 yılında teşvik primi uygulama dönemi 1 Ocak-31 Mayıs tarihleri arasında geçerli olmuş; ancak bu uygulama Nisan ayı sonlarında duyurulmuştur. Kaldı ki zamanında duyurulmuş bile olsa, Ocak ayından başlayan teşvik ürün depolanmasını ve maliyetin yükselmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde teşvik uygulamasının 31 Mayıs'ta sonlandırılması, özellikle Ödemiş bölgesi ürünlerinin her dönem teşvik uygulamasının dışında tutulması anlamına gelmektedir. Bu nedenler patateste ihracat teşvikinin olabildiğince geniş bir zaman dilimine yayılması ve uygulama takviminin önceden duyurulması çok yararlı olacaktır.

Patates pazarlama sorununun ortaya çıkmasında yukarıda sayılan birçok faktör etkili olmakla birlikte bu sorunun temelinde, ürüne sorunlarıyla birlikte sahip çıkacak **üretici birliklerinin** olmaması yatmaktadır. Birlikler yasasının çıkmış olmasını bir şans olarak değerlendirip, farklı bölgelerimizde patates üretici birliklerinin oluşumu teşvik edilmelidir. Bu şekilde birliklerin oluşması, ürün pazarının ve fiyat oluşumunun gerçekleşeceği "**Patates Borsası**"nın oluşumuna da zemin yaratacaktır. Üretici birliklerinin oluşturulması yanında, patates sektörünün yetiştiriciliğinden tüketicinin sofrasına kadar her aşamasındaki sorunlarıyla ilgilenecek; patates sektörü ile ilgili konularda ülke politikalarının oluşmasını ve yönlendirilmesini sağlayacak; sorunların çözümüne yönelik projeler üretecek bir **Türkiye Ulusal Patates Konseyi**'nin oluşturulmasına çalışılmalıdır.

3. ŞEKERPANCARI ÜRETİMİ

Şekerpancarı, çiftçimizin, geçinmek amacıyla üretimini yaptığı, ailesi ve sahip olduğu hayvanlarının yaşamını bağladığı, sayesinde ileri tarım teknikleriyle tanıştığı çok önemli bir tarımsal ürünümüzdür.

Şekerpancarı tarımı, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kontrolünde, ülkemizde en iyi örgütlenmiş bir üretim sistemine sahiptir. Ayrıca pek çok ürün için çıkış yolu olarak gösterilen üretici birliği de, PANKOBİRLİK adı altında, 1972 yılından bu yana aktif olarak faaliyet göstermektedir. Her iki kurum bünyesinde de araştırma birimleri ve Ziraat Mühendisleri bulunmakta; üretimin her aşamasında üreticilere yardımcı olunmaktadır. Bu nedenle şekerpancarı tarımında, yetiştiricilik açısından diğer bitkilere kıyasla çok daha az sorun yaşanmakta; karşılaşılan sorunlar da, güdümlü projelerle kısa sürelerde çözülmeye çalışılmaktadır. Bugün için şekerpancarı sektörünün en önemli sorunları, yetiştiricilik açısından değil, etki alanı çok daha geniş ve derin olan yapısal, ekonomik ve siyasal sorunlardır. Bu nedenle bu sorunlar, neden-sonuç ilişkisi içerisinde irdelenerek, somut çözüm önerileri getirilmesi hedeflenmiştir. Şekerpancarı sektörünün yetiştiricilik aşaması ile ilgili olarak sadece çeşit ıslahı ve tohumluk üretimi üzerinde kısaca durulacaktır.

3.1. Şekerpancarı Üretimi ve Şeker Tüketimi

Şekerpancarı; genellikle yüksek rakımlı bölgelerimizde, sulanır hububat ekim sahalarında dört yılda bir ekim nöbetine giren, Türkiye'de Ege, Akdeniz sahil kuşağı, Doğu Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimiz dışında 65 ilde 450.000'e yakın çiftçi tarafından üretilmektedir.

Şekerpancarı üretimi, üreticilerle akdedilen "Şekerpancarı Üretim Sözleşmesi" hükümlerine uygun olarak yapılmaktadır. Türkiye'de şekerpancarı tarımı 1926 yılında ilk şeker fabrikasının kurulmasıyla başlamış; 1926 yılında ekim alanı 5 bin hektar, üretim miktarı 4 728 ton iken, zaman içerisinde hızla artarak, 1998 yılında ekim alanı 504 000 hektara, üretim miktarı ise 22.502.000 tona ulaşmıştır (Çizelge 3.1). Kotalı

Üretim uygulamasının başlamasıyla 1999 yılından itibaren, üretim alanı yerine, üretim miktarı üzerinden sözleşme yapılmaya başlanmıştır; şekerpancarı ekim alanları ile üretimi azalmaya başlamıştır. Bununla birlikte Türkiye Avrupa'da, pancar ekimi ve üretiminde Almanya ve Fransa'dan sonra 3. sırada yer almaktadır (Çizelge 3.1). Üretim tekniklerindeki gelişmelere paralel olarak, başlangıçta 0.9 t/ha olan şekerpancarı verimi de hızla artarak, 2003 yılında 44 t/ha seviyelerine yükselmiş bulunmakla birlikte, halen Fransa, İspanya, İngiltere Almanya ve İtalya'dan düşüktür.

Çizelge 3.1-Türkiye ve bazı önemli şekerpancarı üreticisi AB ülkelerinin 1997-2003 yılları arasındaki ekim alanları ve üretim miktarları.

Yıllar	Türkiye*	Almanya	İngiltere	Fransa	İspanya	İtalya	Polonya
Ekim alanı (1000 ha)							
1997	473	504	170	421	148	290	408
1998	504	501	164	412	148	280	386
1999	424	489	160	393	134	272	352
2000	410	451	146	361	130	249	333
2001	359	449	149	386	108	223	317
2002	372	455	148	409	115	246	303
2003	315	446	140	363	100	205	300
Üretim miktarı (1000 t)							
1997	18.770	25.769	10.031	27.070	8.281	13.359	15.723
1998	22.503	26.787	8.927	24.820	8.201	12.880	14.967
1999	17.207	27.578	9.582	26.770	7.607	14.127	12.556
2000	19.189	27.870	9.079	30.740	8.379	11.569	13.083
2001	12.839	24.730	8.335	28.552	6.821	9.910	11.252
2002	16.940	26.794	9.557	33.235	8.821	12.728	13.958
2003	13.726	-	-	-	-	-	-

Kaynak: F.O.Licht's 2003

Dünya beyaz şeker üretimi, 2002/2003 döneminde, bir önceki yıla göre %8,58 oranında artarak 158 milyon 720 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Üretimin %76,6'sı (121 milyon 540 bin ton) şeker kamışından, %23,4' ü ise (37 milyon 180 bin ton) şekerpancarından elde edilmiştir. Ülkemizde 25 kamu, 1 bağlı ortaklık, 3 kooperatif, 1 özel olmak üzere 30 adet şeker fabrikası vardır. Bunlardan bağlı ortaklık durumunda olan Adapazarı şeker fabrikası deprem sonucu tahrip olduğu için çalışmamaktadır. Faal olan 29 şeker fabrikasının günlük pancar işleme kapasitesi 131.000 tondur. Ekonomik optimum çalışma süresi 140 gün olan bir pancar işleme kampanyasında yılda ortalama 2,5 milyon ton şeker üretilebilmektedir (Çizelge 3.2)

Yıllık şeker tüketimimiz, 1.750.000 tonu pancar şekeri, 350.000 tonu mısırdan elde edilen nişasta esaslı şeker (NEŞ) olmak üzere, 2,1 milyon ton civarındadır. Kişi başına şeker tüketimimiz ise, 28 kg/yıl civarında olup, dünya ortalamasının (~21 kg/yıl) üzerinde; AB ülkeleri ortalamasının (36 kg/yıl) altındadır. Küba yaklaşık 63 kg/yıl, İsrail 66 kg/yıl ile şeker tüketiminin en fazla olduğu ülkelerdir.

Çizelge 3.2- Şeker fabrikalarının günlük pancar işleme ve şeker üretim kapasiteleri.

Şeker Fabrikaları		Ekonomik optimum çalışma süresi (gün)	İşlenecek pancar Kapasitesi (t /gün)	İşlenecek toplam pancar (t)	Ortalama şeker randımanı (%)	Şeker üretim kapasitesi (t/yıl)
Kesimi	Adet					
Kamu	25	140	103 600	14 130 000	13,9	1 960 000
Kooperatif	3	140	25 500	3 600 000	14,0	500 000
Şahıs	1	140	1 900	270 000	14,0	40 000
Bağlı ort.lık	1	-	-	-	-	-
Toplam	30	140	131 000	18 000 000	13,9	2 500 000

Kaynak: T.Ş.F.A.Ş, Pankobirlik Tarım Raporları

3.2. İşletme Büyüklüğü ve Üretim Maliyeti

Türkiye’de şekerpancarı tarımı ile uğraşan çiftçi sayısı çok yüksek, çiftçi başına ortalama arazi büyüklüğü ise çok düşük seviyededir. Kamu ve özel şeker fabrikaları için 2003 yılında pancar üreten 459 710 çiftçi ailesinin 235 341’i (%50’si) 5 dekarın altında, 137.190’ı (%30’u) 5-10 dekar arasında pancar ekimi yapmıştır (Anonim, 2004c). Demek ki, çiftçilerimizin 372.530’unun (%80) pancar ekimi 10 dekarın altındadır (Çizelge 3.3). Diğer taraftan, 10 dekarın altındaki üretim birimleri, toplam üretim alanı içerisinde %53.15’lik bir paya sahiptir (Çizelge 3.3). Çizelge 3.4 incelendiğinde, Türkiye’de çiftçi başına düşen ortalama ekim alanının, 2001’den itibaren, 1 hektarın altında ve Avrupa’nın önemli şekerpancarı üreticisi ülkelerinin çok altında olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.3. Şeker fabrikaları 2003 yılı ekim alanının çiftçi sayısı ve tarla büyüklüğüne göre dağılımı

Tarla alanı (da)	Çiftçi sayısı				Ekilen tarla büyüklüğü dağılımı (1000 da)			
	Kamu	Koop.	Özel	Toplam	Kamu	Koop.	Özel	Toplam
< 5	202 878	23 771	8 691	235 340	596,0	77,3	21,6	695,0
%	55,2	29,6	72,5	51,2	25,6	9,4	42,1	21,7
5-10	107 896	26 934	2 360	137 190	793,2	199,2	16,4	1008,8
%	29,4	33,6	19,7	29,9	34,0	24,2	31,9	31,5
10-20	46 509	21 539	858	68 906	645,2	304,6	11,3	961,0
%	12,7	26,8	7,2	15,0	27,7	37,0	22,0	30,0
20-30	7 317	5 452	68	12 837	178,5	132,6	1,6	312,6
%	1,9	6,8	0,6	2,8	7,7	16,1	3,0	9,8
30-40	1 755	1 606	11	3 372	60,1	55,6	0,4	116,1
%	0,5	2,0	0,1	0,7	2,6	6,8	0,7	3,6
40-50	568	555	1	1 124	26,0	24,8	0,04	50,8
%	0,2	0,7	0,01	0,2	1,1	3,0	0,08	1,6
50-100	466	421	1	888	28,0	25,8	0,05	0,05
%	0,1	0,5	0,01	0,2	1,2	3,1	0,1	0,1
>100	30	23	-	53	4,4	3,2	-	7,5
%	0,01	0,03	-	0,01	0,2	0,4	-	0,2
Toplam	367 419	80 301	11 990	459 710	2 331,3	823,1	51,3	3 205,7
%	79,9	17,5	2,6	100	72,7	25,7	1,6	100

Kaynak: T.Ş.F.A.Ş, Pankobirlik Tarım Raporları

Şeker fabrikaları pancar ekim bölgelerinde çalışan ziraat mühendislerince, bölgeyi, köyü, ekim miktarını ve genel uygulamayı temsil eden çiftçi tarlalarında, tarla hazırlığından - ürün satış sonuna kadar geçen sürede yapılan tüm harcamaları, işlem zamanı ve süresini, işgücü ve cer gücü kullanımını, çiftçinin kullandığı tohum, gübre, motorin, zirai ilaç miktar ve tutarlarını en sağlıklı şekilde izleyerek çiftçi üretim maliyet etütleri yapılır. Yapılan çiftçi üretim maliyet etüdü miktarı şekerpancarı için 287, buğday için 130 adet civarındadır. **Ülkemizde çiftçi üretim maliyetinin bu denli sağlıklı takip edildiği başka bir ürün yoktur.**

Yapılan çiftçi üretim maliyeti etütleri sonuçlarına göre, yıllara göre değişmekle beraber üretim masrafları satış fiyatının ortalama $\frac{3}{4}$ 'ü seviyesinde oluşmaktadır. **Genellikle pancar çiftçisinin geliri enflasyonun altında kalmakta, bir sonraki üretimde kullanmak zorunda olduğu girdileri teminde zorlanmaktadır.** Çiftçimiz kurak geçen yıllarda hububat tarımından zarar etmektedir

Ülkemizde 2003 yılında, aile başına ortalama pancar alanı 7 da; bu alanda üretilen şekerpancarı miktarı 28 tondur. Pancar fiyatı 95 250 TL/kg kabul edilirse, pancar çiftçisinin ortalama brüt pancar geliri 2,6 milyar TL düzeyindedir. Bunun $\frac{3}{4}$ 'ü üretim masrafları, sadece $\frac{1}{4}$ 'ü net gelirdir. O halde, çiftçimizin 7 da'lık bir alanda, 2003 yılında pancar tarımından sağladığı net gelir 640 milyon TL civarındadır. Dekar başına net gelir ise 100 milyon TL'nin altındadır. Görüldüğü gibi bu rakam, aile içi iş gücü bedelini ancak karşılamaktadır (Anonim, 2004d).

Çizelge 3.4- Bazı ülkelerin çiftçi başına düşen ekim alanı miktarı (ha/çiftçi)

Yılı	Türkiye	Almanya	İngiltere	Fransa	İspanya	İtalya
1997	1,05	6,15	18,68	13,78	4,93	-
1998	1,02	8,44	18,31	15,02	5,48	3,18
1999	1,01	8,57	18,20	14,25	5,58	3,09
2000	1,00	8,20	17,01	11,75	5,42	2,86
2001	0,75	8,63	17,60	12,78	4,91	3,19
2002	0,76	9,10	20,72	13,63	5,48	3,51
2003	0,70	-	-	-	-	-

Kaynak: F.O.Licht's, 2003

Avrupa topluluğu içerisinde şeker üretimi ve ticareti çok katı kurallara göre yönetilmekte; "Şeker Pazarlama Organizasyonu (CMO)¹" tarafından kontrol edilmektedir. Adı geçen organizasyon, yaptığı değerlendirmelerde, birlik içerisinde 30 t/ha bir verim için, pancarın ekimden başlayarak, ilk silolandığı yere kadar olan üretim maliyetini 1300-1370 Euro/ha veya 43,3-45,7 Euro/t olarak vermiştir. Bu maliyetlere pancar temizleme, yükleme ve boşaltma masraflarının dahil olmadığı, verimin artmasına paralel olarak maliyetin de düşeceği ayrıca belirtilmiştir. Türkiye'de 2003/2004 üretim döneminde verim 40 t/ha olmuştur. Buna göre pancarın ekimden ilk silolandığı yere kadar olan üretim maliyeti 1187 Euro/ha veya 29,7 Euro/t olarak gerçekleşmiştir. Organizasyonun belirttiği 30 t/ha' a göre hesap yapıldığında dahi; Türkiye' deki pancar üretim maliyeti 39,6 Euro/t olmakta ve Avrupa'ya göre daha düşük olduğu görülmektedir (hesaplamalarda kur; 1 Euro = 1.800.000 TL olarak alınmıştır).

¹ Common Market Sugar Organization

3.3. Şeker Üretim Maliyeti ve Fabrikaların Verimliliği

Dünya şeker borsa fiyatı 270-300 \$/ton seviyesindedir. Bu fiyatın oluşumunda, dünya şeker üretiminde %77 ve şeker ticaretinde %90 paya sahip olan şeker kamışı şekerini belirleyici rol oynamaktadır. Sadece şeker pancarı üretiminin yapıldığı AB içerisinde, "CMO" tarafından, 2001/2002 - 2005/2006 üretim dönemleri arasındaki beyaz şeker fiyatı 63,19 Euro/100 kg; ham şeker fiyatı ise, 52,37 Euro/100 kg olarak kararlaştırılmıştır. Aynı dönem için %16 polar şeker içeren standart şeker pancarı için belirlenen fiyat 47,67 Euro/t dur. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel Müdürlüğü'ne bağlı şeker fabrikalarında 2003/2004 üretim yılında üretilen pancar şekerinin satış maliyeti 1 216 000 TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda, 1 ton pancar şekerinin üretim maliyeti 810 \$ olarak ortaya çıkmaktadır (1 \$= 1 500 000 TL olarak alınmıştır) (Anonim,2004e).

Şeker üretim maliyetinde pancarın payı %58, personele ödenen ise %24 seviyesindedir. Çiftçi pancarını şeker fabrikalarına kendisine mal oluş fiyatı ile kârsız verse bile 1 ton şekerin üretim maliyeti 690 \$ olur. Çiftçi, pancarını devlete bedavaya verse şeker üretim maliyeti 340 \$/ton seviyesinde oluşur. Görüldüğü gibi, şeker pancarı şekerinin üretim maliyetinin, her koşulda kamış şekerini maliyetinin altına düşmesi ve pancar şekerini üreticilerinin kamış şekerini üreticileriyle ekonomik anlamda rekabet edebilmesi olanaksızdır. Bu durum sadece Türkiye için değil, şeker pancarı şekerini üreten tüm ülkeler için geçerlidir. Ancak, şekerin stratejik bir ürün olması nedeniyle AB ülkelerinde şeker pancarı tarımı desteklerle sürdürülmektedir.

Çizelge 3.5'te görüldüğü gibi AB'de fabrika sayısı giderek azalırken, fabrika kapasiteleri de buna paralel olarak artmış; bu şekilde yüksek kapasitelerle maliyetler düşürülmüştür. Artık, gelişmiş ülkelerde, 20 000 ton/gün pancar işleme kapasitesi olan fabrikalar kurulmaktadır.

Çizelge 3.5. Türkiye ve bazı AB ülkelerinde yıllara göre beyaz şeker fabrikası sayıları ve fabrikaların ortalama günlük işleme kapasiteleri.

Ülkeler	Fabrika sayısı				Kapasite (Ton/gün)			
	1991	1996	1999	2003	1991	1996	1999	2003
Avusturya	3	3	3	3	8.415	10.150	10.730	12.260
Belçika	11	9	8	8	7.620	8.980	8.780	10.160
Almanya	54	35	34	28	4.100	8.340	9.230	10.450
Danimarka	5	4	4	3	8.220	9.140	9.210	9.785
İspanya	24	20	15	13	4.340	5.400	7.000	7.850
Fransa	49	45	40	34	8.360	7.950	8.375	11.500
Finlandiya	4	3	3	2	4.050	5.415	5.355	6.315
İngiltere	12	9	9	6	6.080	7.720	7.915	9.650
İtalya	30	22	22	20	6.570	7.040	8.000	7.070
İrlanda	2	2	2	2	7.570	8.115	8.735	7.900
Hollanda	7	6	5	5	11.730	12.500	10.825	15.050
Türkiye	26	27	27	29	3.810	4.275	4.275	4.000

Kaynak: F.O.Licht's, 2003

Ülkemizdeki duruma baktığımızda, faal olan toplam 29 şeker fabrikası içerisinde 10.000 ton/gün pancar işleme kapasitesine sahip sadece Pancar Ekicileri Kooperatiflerine ait 2 fabrika (Konya ve Kayseri Şeker Fabrikaları) bulunmaktadır. T.Ş.F.A.Ş.'ye ait 6 fabrikamızın nominal kapasitesi 6000 ton/gün'dür. Bir fabrikamızın da nominal kapasitesi 7000 ton/gün'dür. Diğer fabrikamızın nominal kapasiteleri

1500 ton/gün ile 4500 ton/gün arasında değişmektedir. AB'de artık 5000 ton/gün kapasiteli fabrikaların bile kapandığı göz önüne alındığında bazı fabrikalarımızın ekonomik kabul edilecek kapasitelere sahip olmadığı görülmektedir.

Kapasite yanında, fabrikalarımız yakıt tüketimi, işgücü kullanımı, şeker verimi gibi maliyet üzerine etkili olan diğer faktörler açısından da farklılıklar göstermektedir. Fabrikalarımızın yakıt oranları, Avrupa fabrikaları ile kıyaslandığında yüksek çıkmaktadır. Bu alanda yeni yatırımlara ihtiyaç vardır. Bu tür yatırımlar, enerji ve işçilik açısından ekonomi sağladığı gibi, kaliteyi de yükseltecektir. Şeker maliyeti içinde 2003/2004 kampanya döneminde işçilik maliyeti %23,66 olarak gerçekleşmiştir.

Fabrikalarımızın şeker verimleri bazı Avrupa ülkelerindeki şeker verimleri ile kıyaslanabilir düzeydedir. Şeker verimi konusunda en önemli faktör pancarın içerdiği şeker oranıdır. Bu açıdan bakıldığında Orta Anadolu fabrikaları pancardaki şeker içeriği ve verim açısından öne çıkmaktadır. Adapazarı, Alpulu, Çarşamba ve Susurluk fabrikalarımızın şeker verimleri çok düşüktür. Bu fabrikalarımızda şeker verimi düşüklüğünün ana nedeni, yetiştirildiği iklim koşullarına bağlı olarak pancarda şeker içeriğinin düşük olmasıdır. Dolayısıyla, bu fabrikalarımızda şeker veriminin fabrikasyonda alınacak önlemlerle artırılması olanaksızdır.

Görüldüğü gibi, diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de şekerpancarından şeker üretim maliyeti ve verimliliği açısından önemli sorunlar bulunmaktadır. Ancak bu konuda hemen tüm dünyada pancardan şeker üretiminin devletler tarafından koruma altına alındığı ve çeşitli yollarla desteklendiği göz ardı edilmemelidir. Bu korumanın temelinde toplumsal politik ve stratejik tercihler vardır. Ülkemizde kurulan şeker fabrikalarının pek çoğunda (özellikle Erzincan, Erzurum, Muş, Erciş, Ağrı, Malatya, Elazığ ve Kars) bu tercihler göz önüne alınmış; ekolojik-coğrafik koşullar nedeniyle kârlı çalışmalarının olanaksız olduğu bilinmekle birlikte, kırsal kesimde istihdam yaratılması, sağlıksız göçün yavaşlatılması, bölgesel kalkınmışlık farklarının azaltılması gibi toplumsal işlevleri de yerine getirmeleri hedeflenmiştir (Günaydın, 2002).

3.4. Çeşit İslahı ve Tohumluk Üretimi

Türkiye, üretime başladığı 1926 yılından itibaren, ektiği şekerpancarı tohumunu hep dış ülkelerdeki ıslahçı firmalardan sağlamıştır. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., tohumluk yönünden dışa bağımlı olmamak için, Şeker Enstitüsü'nde yerli şekerpancarı çeşitlerinin ıslah edilmesi amacıyla 1964 yılında ıslah çalışmalarını başlatmıştır. Bu çalışmalar sonucunda diploid sentetik bir çeşit olan Türk Şeker-1 ve Anizoploid çeşitler, Türk Şeker poly-861 ve Türk Şeker poly-863 çeşitleri, ıslah edilerek tescil ettirilmişlerdir. Bu çeşitler, Türkiye'de yabancı çiçek tozuyla döllen (Allogam) bitkilerde ıslah edilen ilk yerli çeşitler arasında yer almış; çiftçimiz tarafından geniş ölçüde ekilmişlerdir. Daha sonraki yıllarda da monogerm bir hibrid olan Anadolu-mono çeşidi tescil ettirilerek ekimi yapılmıştır.

Şeker Enstitüsü, son yıllarda yapılan çalışmalarda çeşit olabilecek potansiyele sahip genetik monogerm materyaller geliştirmiştir. Ancak, genetik materyal potansiyeli, teknik donanım ve araştırma olanakları yeterli olmadığından, yabancı şirketlerin 1850'li yıllardan başlayan birikimleri ve teknik olanaklarıyla geliştirdikleri ticarî çeşitler düzeyine henüz ulaşamamıştır. Daha yüksek potansiyele sahip çeşit elde etme çalışmalarına devam edilmektedir. Bu çalışmalarda amaç, ülkemiz şartlarına iyi adapte olabilen yüksek verim ve kaliteye sahip, hastalıklara dayanıklı monogerm çeşitler geliştirmektir.

Ayrıca, Şeker Enstitüsünde, *Cercospora* ve *Rhizomania*' ya dayanıklı çeşit ıslahı, multigerm hat ve familya ıslahı çalışmaları yürütülmektedir. Bütün bu

çalışmalara rağmen, Türkiye'nin ihtiyacı olan şekerpancarı tohumu ülkemizde halen, yabancı ıslahçı firmaların lisansı ile üretilmektedir.

Yazların sıcak ve kurak, kışların soğuk ve yağışlı, yıllık yağışın düşük (400-500 mm) ve yıl içerisindeki dağılımının düzensiz olduğu ülkemizde, tohum tarla çıkış oranında düzensizlikler yaşanmaktadır. Bu nedenle, birim alanda yeterli bitki sayısının sağlanması için 8 cm sıra üzeri mesafeye ekim yapılmakta; bu da tohum sarfiyatımızı artırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, 300 bin ha ekim alanı ve 1200 ton civarındaki tohum ihtiyacı ile Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde en fazla şekerpancarı tarımı yapan Almanya, Fransa ve Polonya gibi ülkelere daha fazla tohum kullanmaktadır. Bu kadar çok pancar tohumu kullanan bir ülkenin kendi ülkesine iyi adapte olabilecek çeşitler ıslah etmemesi ve dışa bağımlı kalması kanaatimizce düşünülemez.

Monogerm hibrid şekerpancarı çeşitlerini ıslah etmek için uzun zamana ve çok fazla masrafa ihtiyaç vardır. Yatırım yapanlar ise bir an önce masraflarını geri alıp, kâr etmek isterler. Bu da bitki ıslah programlarının diğer bir zorluğudur.

Şeker Enstitüsü'nde kullanılan genetik materyal, konusunda iyi yetişmiş araştırmacı sayısı ve teknik altyapı yetersizdir. Başarılı sonuçların alınabilmesi için araştırmaya ayrılan kaynaklar ve araştırmacı sayısı artırılmalı, araştırmacı kadroların devamlılığı sağlanmalı, gelişmiş ülkelerdeki araştırma kurumlarıyla eleman alışverişi ve özellikle genetik materyal konusunda işbirliği sağlanmalıdır. Bu nedenle titiz bir şekilde geliştirilerek hazırlanan kapsamlı bir ıslah programına devlet desteğinin artarak devam etmesi gereklidir.

3.5. Şekerpancarı Tarımının Ülkemiz İçin Önemi

Aile içi iş gücü ve/veya aile dışı işgücü kullanılarak yapılan pancar tarımında dekara toplam 80 saat iş gücü (10 işgünü) kullanılır. **500 bin çiftçi ailesi** pancar tarımı ile geçimini sağlar. Şeker fabrikalarında daimi ve mevsimlik olarak **32 500 kişi çalışır**. Ayrıca, bakım ve hasat dönemlerinde **200 bin mevsimlik tarım işçisine, yılda 100 gün süreli istihdam imkanı sağlamaktadır** (Tortopoğlu,2003).

Şekerpancarı ekilemeyen/ektirilmeyen tarlaya çiftçi genellikle buğday veya arpa eker. Sulu buğday tarımının 1 dekada sağladığı istihdam 3 saat/da'dır.(Anonim 2001a) Şekerpancarı ektirilmeyen tarlaya, buğday ekmekle tarımda 80 saat/dekar - 3 saat/da = **77 saat/da istihdam azalır.**,

Aile içi ve/veya aile dışı iş gücü kullanılarak yapılan 30 dekar veya bakım ve hasat işlerinde makine kullanılan 50 dekar pancar; makine kullanılan 40 dekar pamuk, 400 dekar mısır, 800 dekar buğday üretimiyle tarımda 1 tam istihdam¹ sağlanır (Anonim, 2001a). **Bir dekar pancar tarımı ile sağlanan 80 saat/dekar istihdamın yatırım değeri 3330 \$' dır** (Tortopoğlu, 2003).

Bir dekar şekerpancarı yan ürünü olan pancar posası, pancar baş ve yaprağı ve melasın hayvansal besin değeri 500 kg arpayla eşdeğerdir. **Dolayısıyla, 1 dekar şekerpancarı ekmekle aynı tarlaya 2 dekar da arpa ekilmiş kabul edilebilir.**

Şekerpancarının fabrikada işlenmesi sonucu elde edilen melas, maya sanayiinin ana hammaddesidir. Melastan üretilen maya ihraç edilerek döviz girdisi sağlanır.

Rakı imalatında kullanılan etil alkol, şekerpancarı yan ürünü melastan elde edilir. Şeker sanayii alkol üretim tesislerinde üretilen saf etil alkol Tekel'e litresi 0,64\$ (1 milyon TL/litre) bedelle verilmektedir.

¹ 1 tam istihdam = 300 gün/yıl = 2 400 saat/yıl

Bir dekar şekerpancarı, taşımacılık sektörüne pancar, pancar posası, şeker, melas, yakıt, kireçtaşı, alkol olarak 5750 kg yük sağlar. 4 milyon dekar/yıl şekerpancarı ekimiyle, taşımacılık sektörüne **23 milyon ton yük** sağlanır.

Bir dekar şekerpancarının fotosentez sonucu havaya verdiği oksijen miktarı 6 kişinin bir yıllık ihtiyacını karşılayabilmektedir. Yakıt olarak kömür kullanıldığında,1 dekar şekerpancarının şeker fabrikasında işlenmesi süresince havaya verilen karbondioksit gazının **26 katı oksijeni**, atık su ile oluşturulan kirliliğin arıtımı için ihtiyaç duyulan oksijenin **48 katını, şekerpancarı fotosentez ile havaya vermektedir.** O halde, **şekerpancarı çevre dostu bir bitkidir.**

3.6. Şekerpancarı Yan Ürünü Melas

Bir dekar alandan üretilen şekerpancarının fabrikada işlenmesi sonucu ortalama 160 kg melas elde edilmektedir. İçinde %50 şeker ihtiva eden pekmez kıvamındaki melas çeşitli alanlarda kullanılmaktadır.

Ülkemizde mevcut maya sektörünün kullandığı ana hammadde melastır. melasın 3 kilogramından 1 kg maya elde edilir. Buna göre, 1 dekardan elde edilen 160 kg melastan, ortalama, 50 kg maya üretilir.

Diğer taraftan, mevcut yem fabrikalarımız, karma hayvan yemi üretiminde, enerji ve yapıştırıcı özelliği dolayısıyla, %5-8 oranında melas kullanır.

İçki üretiminde kullanılan etil alkol de, şekerpancarı yan ürünü olan melastan elde edilir. Melasın 3 kilogramından 1 kg, 1 kg etil alkol elde edilir. Bir dekardan elde edilen 160 kg melastan, ortalama, 160 kg melastan ortalama 50 kg etil alkol üretilir. Rakı imalatında kullanılan alkolün %70' i melas alkolüdür.

Çiftçiler tarafından bidonlarla fabrikadan alınan melas, kaba hayvan yemine sulandırılarak katılmaktadır. En ucuz kaba yemdir.

3.7. Şekerpancarı Çiftçisinin Ülkemize Kazandırdıkları

Şekerpancarı çiftçisi devlete hiç yük olmadan 1,7 milyon dekar kıraç tarım arazisini kendi yatırımı ile sulu tarıma kazandırmıştır (Anonim,2004f). Kuru tarımdan sulu tarıma geçişte ekim nöbetine şekerpancarının girmesi ve sulama yapılamayan buğday tarımı yerine 3 yıl sulu buğday 1 yıl şekerpancarı tarımı yapmakla, tarımda kazanılan istihdam artışı 21 saat /dekardır (şekerpancarı 4 lü ekim nöbetine göre ektilir). Bir saatlik istihdamın yatırım karşılığı ise **42 \$/saat** yapmaktadır (Tortopoğlu, 2003).

Şekerpancarı çiftçisinin kendi imkanları ile sulu tarıma kazandırdığı tarım arazisi ile sağladığı istihdamın yatırım değeri ise, **1,5 milyar \$/yıl karşılığıdır. Bu değer 3 milyon ton şeker ihracatındaki görev zararını bile karşılayacak seviyededir.** Pancar çiftçisinin sulu tarıma kazandırdığı saha Devlet Su İşleri ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2 yıllık sulama suyu temin yatırım faaliyetine eşdeğerdir. Şekerpancarı tarımı, çiftçinin yer altı suyu arama çalışmaları ile yağmurlama sulamayı teşvik etmektedir. Ülkemizdeki pancar alanlarının %45'inde yağmurlama sulama uygulanmaktadır.

Şeker fabrikalarını atıl kapasite ile çalıştırmak, münavebe sahasındaki pancar ekimine elverişli olan tarlaya pancar ektirmeyerek çiftçiyi hububat tarımına zorlamak, kalkınmamızı engellemektedir. **Şekerpancarı, tarımın manivelasıdır. Olmasaydı, icadı gereken bir bitkidir. Bilene, şekerpancarı bir hazinedir.**

3.8. Şekerpancarı Tarımında İşgücü Kullanımı ve Ekonomik Önemi

Aile içi işgücü, ve/veya aile dışı işgücü ile yapılan bir şekerpancarı tarımında, tarla hazırlığından ürün satışına kadar geçen süre içinde 80 saat /dekar işgücü (10

işgünü), 2 kez sulanan buğday tarımında ise 3 saat/dekar işgücü kullanılmaktadır. 2003 yılı şekerpancarı veya diğer bitkiler tarımında çalışan kadın işgücü gündeliği 8 milyon TL/gün (5 \$/gün), 1 dekar şekerpancarı tarımında 10 işgünü = 50 \$/dekar, **7 dekar şekerpancarı tarımında aile içi işgücünün paraya çevrilen değeri 350 \$ karşılığıdır.**

Şekerpancarı tarımının çiftçilerimiz tarafından tercih edilmesinin sebebi, aile içi işgücünün kullanılabilmesi, aile içi işgücünün paraya çevrilerek tarım işletmesine gelir sağlaması, yan ürünlerinin tamamının hayvan yemi olarak kullanılabilme özelliği (bir dekar şekerpancarı yan ürünlerinin hayvansal besin maddesi içeriği, 2 dekar arpa verimi olan 500 kg arpa karşılığı değerindedir) ve bedeli pancar bedelinden kesilmek üzere verilen nakdî ve aynı avanslar olmasıdır.

Şekerpancarı çiftçisinin kendi imkanları ile sulama suyuna kazandırdığı kıraç tarım arazisi miktarı ile tarımda **36 milyon saat** ilave istihdam sağlanmaktadır, bu rakam **15 bin tam istihdam karşılığıdır.** Kuru tarımdan sulu tarıma geçişte, ekim nöbetine şekerpancarı tarımının girmesi ile 3 yıl sulu buğday (iki defa sulanan), 1 yıl şekerpancarı tarzında bir ekim nöbeti uygulaması ile dekarda çiftçinin **brüt geliri 12 kat, istihdamı 15 kat artmaktadır** (Tortopoğlu, 2003). İşsizliğin çok büyük boyutlara ulaştığı ülkemizde, şekerpancarı çiftçisinin kendi imkanları ile sulama suyu temini sonucu, tarımda sağladığı ilave 15 000 tam istihdam artışının önemi tartışılmaz. Söz konusu 15 000 tam istihdamın yatırım karşılığı, 1,5 milyar \$'dır.

O halde, "**1 700 000 dekar : 15 000 tam istihdam = 113 dekar**" hesabıyla, kıraç tarım arazisinden sulu tarıma 113 dekar kazandırıldığında, şekerpancarı ve 3 yıl sulu buğday düzenindeki bir ekim nöbeti sisteminde 1 tam istihdam artışı sağlanmaktadır. Halen sulanamayan, fakat ekonomik olarak sulama suyu temin edilebilecek 40 milyon dekar kıraç tarım arazisi sulu tarıma kazandırıldığında, tarımda 400 000 tam istihdam, sanayilerinde de 50 000 tam istihdam kazanılır. Tarımın ve Türkiye'nin kurtuluşu 40 milyon dekar kıraç tarım arazisinin sulu tarıma kazandırılması ile sağlanır. Şekerpancarı tarımının hızının kesilmesi çiftçi ve ülkemiz kalkınmasına konulan bir engeldir. Sulu tarım ürünleri ve şekerpancarı tarımının önünün açılması kalkınmamıza bir motor görevi kazandıracaktır

3.9. Şekerpancarı Çiftçisinin Yükselen Yaşam Standardı ve Pancar Ekim Talebinin Yüksekliği

Son 20 yılda çiftçimizin evine televizyon, telefon, buzdolabı, çamaşır makinesi, vb girmiş; eğitim, ulaşım ve sağlık harcamaları da artmıştır. **Çiftçimiz, bu müspet gelişim için yaptığı harcamalarını artık sadece hububat tarımı ile karşılayamamaktadır**

Şekerpancarı çiftçisi yıllardan beri bitkisel üretimden kazanabildiği gelire bir yandan kentte yaşayan oğlu, kızı, damadı ve gelinine şeker, bakliyat, bulgur, un, peynir, vb gıda maddeleri göndererek destek çıkmakta, diğer yandan yer altı suyundan faydalanarak açtığı sondaj kuyularından temin ettiği sulama suyu ile kıraç tarım arazilerinde sulu tarım yapabilmektedir.

Elde ettiği gelir az da olsa, çiftçimiz, aile içi iş gücünü kullanarak paraya çevirebildiği, yan ürünlerini hayvan beslenmesinde kullanabildiği, aynı ve nakdî avanslarla desteklerinden yararlandığı şekerpancarı tarımını tercih etmektedir. Pancar çiftçisinin pancar üretim talebi, şeker fabrikaları pancar işleme kapasitesinin iki katıdır. Bu durum şeker üretiminde pancar kotası uygulamasını zorunlu kılmaktadır.

Şekerpancarı tarımını ülkemize sağladığı sayısız faydalar maalesef hesap edilmemekte; 4 milyar \$ yatırım değeri olan şeker fabrikalarını %70 kapasitede

çalıştırarak, dahili tüketim seviyesinde pancar şekeri üretim kotası uygulama yanlışlığı sürdürülmektedir.

Değişen Türkiye şartlarına göre tarım politikaları uygulanmalıdır, bu devletin görevidir.

3.10. Şekerpancarı Çiftçisi Devleti Destekliyor.

Şekerpancarı tarımı, çiftçi ile şeker fabrikaları arasında yetiştirme sözleşmesi yapılarak sürdürülmektedir. Sözleşme gereği bedeli pancar bedelinden kesilmek üzere çiftçiye kimyasal gübre, pancar tohumu ve şeker olarak aynı destek, çapa, sulama, hasat dönemlerinde nakdî destek verilmektedir. Verilen destek, pancar bedelinin %40-50' si seviyesindedir.

Çiftçiye verilen aynı ve nakdî desteklerin tutarı ile, çiftçinin teslim ettiği pancarın bedeline faiz tahakkuk ettirilmez. Eğer faiz tahakkuk ettirilse, çiftçiye verilen aynı ve nakdî desteklerin veriliş tarihi itibarıyla hesaplanacak ana para ve faizleri ile, çiftçinin teslim ettiği pancarların teslim tarihi itibarıyla hesaplanacak ana para ve faizleri Ocak ayı sonu itibarıyla başa baş noktasında olmaktadır. En adil şekerpancarı bedel ödeme tarihi Şubat ayı başıdır. Halbuki, Şekerpancarı bedel ödemeleri ancak Mart-Nisan aylarında yapılabilmektedir.

Şubat ayından sonraki tarihlere kalan tüm pancar bedel ödemelerinde, çiftçinin hakkı devlete geçmektedir. Bu durumda çiftçi devleti desteklemiş olmaktadır.

Türkiye Şeker Fabrikaları A Ş ve özel şeker fabrikaları, çiftçiden satın aldıkları pancarlardan ürettikleri şeker satışları ile faaliyetlerini sürdürmektedirler. Devletin şeker sektörüne hiçbir malî katkısı yoktur. Aksine, seçimler öncesi şeker satış fiyatlarına zam yaptırmayarak, pancar şekeri sanayiini sıkıntıya sokmaktadır.

Çiftçi, diğer münavebe sahalarında tarımını yaptığı bitkilerde, verimlilik artışı sağlayan tohum, gübre, zirai ilaç, motorin gibi girdilere Şubat ayında ihtiyaç duymaktadır. Pancar bedel ödemelerinin Şubat ayı başında yapılması, çiftçimizin sürdüreceği tarımsal faaliyette verimliliği artıran girdileri yeterince ve zamanında temin etmesini sağlayacağı için son derece önemlidir.

Pancar şekeri sektörüne baktığımızda, görünen bir başka gerçek; fabrikalarda çalışan personele ödenen toplam ücret, TŞFAŞ' nin verdiği Kurumlar Vergisi, TŞFAŞ' nin kârı rakamlarının her biri 400 bin pancar çiftçisinin toplam net gelirinden yüksektir.

Şeker fabrikalarını pancar çiftçisi parasal olarak desteklemekte, devletin hiç katkısı olmadan şeker üretimi gerçekleşmektedir.

Bugüne kadarki uygulamalardan anlaşılacağı gibi tarımın gelişmesinde ve birim sahadan daha fazla ürün alınmasında motor görevi görmüş ve görmeye devam eden pancar çiftçisine ve örgütlerine olumsuz söz söylemek haksızlıktır.

3.11. Pancar Şekeri Üretiminde Kapasite Kullanımı

Ülkemizde mevcut Kamu, Kooperatif ve Özel şeker fabrikaları ekonomik olarak yılda 18 milyon ton pancar işleyip, 7.4 kg/1 kg şeker hesabıyla 2,5 milyon ton şeker üretebilecek kapasitededir. 2003-2004 döneminde ise, 12,3 milyon ton pancar işlenip, 1.8 milyon ton şeker üretilerek kapasite yaklaşık %70 oranında kullanılmıştır.

3.12. Şekerpancarının Perakende Şeker Satış Fiyatındaki Payı

2003 yılında, şekerpancarı şeker fabrikasına, nakliyesi ile beraber, 115 000 TL/kg' a mal olmuştur. 115 000 x 7,4 = 862 500 TL' lik pancardan elde edilen 1 kg

kristal şeker perakende 2 milyon TL'ye satılmaktadır. Kristal şeker satış fiyatında hammadde maliyetinin, mamul madde perakende satış fiyatına oranı 1/ 2,3'dür.

Bu oran, tütün ve sigara perakende satış fiyatında 1/30, etilalkol ve rakı perakende satış fiyatında 1/57, benzin rafineri çıkış fiyatı pompa satış fiyatında 1/4,3'dir. Kurşunsuz benzin rafineri çıkış fiyatı 487 520 TL/kg, pompa satış fiyatı 2 081 000 TL/kg'dır.

Hammadde bedeli ile şeker satış fiyatı rakamları tespitinde, ülkemiz gerçekleri düşünülerek en hassas dengenin sağlandığı ve titizlikle takip edildiği tek ürün şekerpancarı ve üretilen pancar şekeridir.

3.13. Şeker İhracatından Zarar Değil Kâr Ediyoruz.

- a- Şekerpancarı ektirilmeyen tarlada çiftçimiz mecburen hububat tarımı yapmaktadır. Aynı tarlada ekilecek buğday ile, şekerpancarından elde edilecek şekerin ihracatı, şeker lehine **110 \$/da** daha fazla döviz girdisi sağlamaktadır. Şöyle ki:
Dünya şeker borsa fiyatı 300 \$/ton olarak kabul edildiğinde, 1 dekar şekerpancarından elde edilen 500 kg şekerin ihraç değeri 150 \$'dır.
Şekerpancarı ekim sahalarında tarımı yapılan buğday verimi 350 kg/da, buğdayın dünya borsa fiyatı 120 \$/ton değeri ile, 1 dekar buğday ihracatından elde edilecek döviz geliri, 40 \$/da'dır. O halde, pancar şekerini lehine fark $150 - 40 = 110$ \$/da'dır.
- b- Yan ürün olan 160 kg/dekar melasın, maya sanayiinde işlenmesi sonucu elde edilen 50 kg kuru mayanın 2 \$/kg bedelle ihracatından sağlanan döviz girdisi, **100 \$/da'dır**
- c- Bir dekar şekerpancarı yan ürünü olan pancar baş ve yaprağı ile pancar posasının içerdiği (melas hariç) 28,7 kg hazmolabilir ham proteinin değeri, 420 kg arpaya eşdeğerdir. (1 kg arpa = 0,068 kg hazmolabilir ham protein değeri ile, 28,7 kg : 0,068 kg = 420 kg)
Fiyatı 250 000 TL/kg kabul edildiğinde, 420 kg arpa x 250 000 TL/kg = 105 milyon TL/ da gelir elde edilir. 1 \$ = 1 500 000 TL kabul edildiğinde, 105 milyon TL **70 \$** yapmaktadır. O halde, şekerpancarı lehine toplam fark , $110 + 100 + 70 = 280$ \$/da olmaktadır.
- d- Pancar şekerini üretim maliyeti 810 \$/t, 1 ton şekerin dünya borsa fiyatı uzun yıl ortalaması 300 \$, fark : $810 \text{ \$/ton} - 300 \text{ \$/ton} = 510 \text{ \$/ton}$ dur.
1 dekar şekerpancarından elde edilen ortalama 500 kg şekerin, maliyet - ihraç fiyat farkı uzun yıl ortalaması ise **510 : 2 = 255 \$/dekardır**.
- Yukarda pancar lehine oluşan 280 \$ dikkate alındığında, **Türkiye, 1 dekar şekerpancarından elde edilen 500 kg şekerin ihracatından 25 \$/da kâr etmektedir (280 - 255 = 25).**
- e- Şekerpancarı tarımı ile sağlanan istihdamın yatırım değeri olan 3 330 \$/da rakamına 25 \$/da eklediğimizde, 1 dekar şekerpancarı tarımının ülkemize sağladığı kâr, **3 355 \$** olmaktadır.

3.14. Kotalı Üretim Uygulaması

Şeker Kanunu, "Bu kanunun amacı, yurt içi talebin yurt içi üretimle karşılanmasına ve gerektiğinde ihracata yönelik olarak Türkiye'de şeker rejimini, şeker üretimindeki usul ve esaslar ile fiyatlandırma, pazarlama şart ve yöntemlerini düzenlemektir.", "Nişasta kökenli şekerler için belirlenecek toplam A kotası, ülke toplam A kotasının %10' unu geçemez. Bakanlar Kurulu bu oranı, kurumun görüşünü alarak %50 sine kadar artırmaya, %50 sine kadar eksiltmeye yetkilidir." demektedir

Fabrikaların üretim süreleri ile son üç yıllık ortalama fiilî işleme kapasiteleri ve/veya üretim miktarları randımanları esas alınmak suretiyle hesaplanır. Yeni fabrika kurulabilmesi ve/veya fabrikaların kapasitelerinin artırılabilmesi için kota temin etmeleri zorunludur. Şirketlere yeni kota tahsisine kurul yetkilidir.

Kotalı üretim uygulaması bugün için sağlıklı işlemekle birlikte bu konudaki temel endişe, zaman içerisinde kota uygulamasının son yıllarda gelişen nişasta esaslı şekerler (NEŞ) lehine genişletilerek, pancar şekeri payının iyice daraltılmasıdır. Nitekim gerek ülkede faaliyet gösteren NEŞ sektörü (ki önemli bölümü yabancı yatırımlardır) gerekse Dünya Bankası, IMF vb. yurt dışı kaynakların, NEŞ'in kotasının yükseltilmesi veya NEŞ'in kota dışında tutularak üretiminin serbest bırakılması yönünde talep ve baskıları bulunmaktadır. NEŞ üretiminin artırılması doğrudan doğruya şekerpancarı üretiminin azaltılması sonucunu doğuracaktır. Bu açıdan Türkiye'nin, kotaların belirlenmesi konusundaki politikalarını yalnızca maliyet değerlerini düşünerek kurgulaması doğru olmayacaktır (Günaydın, 2002).

3.15.Nişasta Esaslı Şeker Sektöründeki Gelişmeler ve Etkileri

Nişasta esaslı şekerler (NEŞ), nişastanın çeşitli işlemlerle izoglikoz, früktoz, dekstroz gibi tatlandırıcılara dönüştürülmesi ile elde edilmektedir ve özellikle 1970'lerden sonra üretimi ve kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. İlk defa 1972 yılında ABD'de mısırdan üretilmeye başlanan izoglikozun üretim kapasitesi 1976 yılı itibariyle dört misline çıkmış; 1980'lerin başında pazar payı %20'yi bulmuştur. AB' de şeker üretimi için duyulan politik kaygılar nedeniyle alternatiflerin yaygınlaşması, getirilen kotalarla önlenmiştir. Dünyada 1975 yılında 76,4 milyon ton olarak kaydedilen şeker tüketimine karşılık, izoglikoz tüketimi bunun %1'i düzeyinde seyretmiştir. 1995 yılına gelindiğinde dünyada 115 milyon ton olan şeker tüketimine karşılık izoglikoz tüketimi 10,1 milyon ton ile bunun %8,8'i oranındadır (ISO, 1996). Söz konusu oranın 2000 yılında %11'e yaklaşmış olduğu tahmin edilmektedir. Üretimin yaklaşık %75'i ABD'de gerçekleştirilmektedir. ABD Tarım Bakanlığı verilerine göre, 1995-2000 döneminde ABD'de yüksek früktozlu mısır şurubu üretimi yaklaşık 7 milyon tondan 8,5 milyon tona yükselmiş ve şeker sektöründeki pazar payı % 45'in üzerine çıkmıştır.

Yüksek früktozlu mısır şurubu üretiminin ABD'de yaygınlaşmasındaki temel neden, pancar şekeri üretimine göre daha ucuza mal edilebilmesi, üretim teknolojisi ve maliyetini karşılayabilecek sermayenin varlığı olmuştur. Yüksek früktozlu mısır şurubu fiyatları son yıllarda şekere nazaran daha ucuz kalabilmiştir. Yüksek früktoz şuruplarının pazar payı Japonya ve Güney Kore'de %30 seviyesinde bulunmaktadır. Buna karşılık, AB ülkelerinde uygulanan üretim kotaları ve ithalat koruması, sektörün gelişimini engellemekte ve yüksek früktoz şurubunun pazar payı %2 seviyesinde kalmaktadır.

Türkiye'de Nişasta esaslı şeker (NEŞ) üretimi 1995 yılında 65 000 ton seviyesinde iken 2003 yılı sonu itibariyle 350 000 tona yükselmiştir. NEŞ pazar talebinin kotaların üzerinde olması ve NEŞ satışından fabrikaların çok yüksek kâr elde etmesi dolayısıyla talebin tamamını karşılamak amacı ile kotaların kaldırılmasını ve NEŞ satışının serbest olmasını talep etmektedirler. İthal mısıra dayalı NEŞ üretim maliyetinin pancar şekerinden çok daha ucuz olması, NEŞ pazar payını pancar şekeri aleyhine artırmaktadır. Halen Türkiye'de faaliyet gösteren NEŞ sektörünün kurulu mısır kırma kapasitesi 935 000 ton olup, bunun büyük bölümü yabancı yatırımdır (Anonim, 2001b).

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde NEŞ için ortalama %2'lik izoglikoz kotası bulunurken, şekerpancarından şeker üretiminde birinci ve ikinci sırayı paylaşan

ülkelerden Fransa'da bu oran %0.42, Almanya'da ise %0.89'dur (Bruhns ve ark., 2004). AB ülkeleri de şekerpancarı tarımının sağladığı katma değer nedeniyle, daha ucuz olan NEŞ üretimine kota uygulayarak şekerpancarı tarımını teşvik etmektedir. Türkiye'de ise, yukarıda değinilen yeni Şeker Yasası ile bu kota %10 olarak belirlenmiş, Bakanlar Kurulu'na tanınan yetkinin NEŞ lehine kullanılmasıyla, %50 artırılarak %15'e çıkarılmıştır.

NEŞ üretiminde ana hammadde mısırdır. Türkiye'nin yıllık mısır üretimi 2 milyon ton ve tüketimi ise 3 milyon ton' un üzerindedir. Yani Türkiye mısır açığını kapatmak için her yıl 1 milyon ton mısır ithal etmek zorundadır. Bu ithalatın büyük bölümü de Arjantin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi aktarmagenli mısır üreten ülkelerden yapılmaktadır. AB ülkelerinde aktarmagenli ürünler üzerinde hassasiyetle durulurken, Türkiye'de aktarmagenli ürünlerin sağlık, çevre ve tarım açısından oluşturacağı riskler konusunda yeterli bir çalışma yoktur. Ayrıca ithal edilen ürünlerin aktarmagenli olup olmadığını tespit edebilecek sistemin dahi olmadığı belirtilmektedir.

Pancar şekeri ile karşılaştırıldığında nişasta esaslı şekerlerin de birtakım avantajları vardır ve birçok gıda sanayinde tüketilmektedir. Ayrıca gelişen ve değişen tüketici talep ve beklentileri göz önüne alındığında NEŞ' in de tüketiminin artacağı kesindir. Ancak, nişasta esaslı şekerler her alanda şekerpancarının yerine geçemezler. Pancar şekeri, bazı pazarlar tarafından her zaman tercih edilecektir. Şekerleme, bisküvi, çikolata, sakız, meyve suyu vb. gibi gıda sektörlerinde pancar şekeri ve nişasta esaslı şekerler birbirlerini tamamlayıcı ürünler olarak bir arada kullanılmaktadır.

NEŞ üretimi ile şekerpancarından şeker üretimi birbirlerini ters yönde etkilemektedir. Başka bir deyişle, birinin artması diğerinin azalması anlamına gelmektedir. Ne yazık ki NEŞ kotalarında yaşanan bu artışlar şekerpancarı ekim alanlarını daraltmakta, pancar çiftçisini, şeker fabrikalarını ve oralarda çalışanları olumsuz etkilemektedir. Bunun sonucunda, köyden kente sağlıksız göç hızlanmaktadır.

3.16. Şeker Fabrikalarının Özelleştirilmesi

Şeker sektörü, gerek yaratmış olduğu istihdam ve gerekse Ülke ekonomisine sağladığı yüksek katma değer nedeniyle üzerinde hassasiyetle durulması ve ekim alanları genişletilerek sürdürülmesi zorunlu olan bir sektördür.

Tüm KİT'lerde uygulanana gelen ve kamu şeker fabrikalarını da kapsamına alan özelleştirme programının temel amacı, sektörün dünya piyasaları ile bütünleşmesini, AB'ye tam üyelik hedefi ve gümrük birliği süreci doğrultusunda, sektör ekonomisinde verimliliğin ve mali yapının, kendi içinde ve dünya fiyatları ile rekabet edilebilir hale getirilmesini ve serbest piyasa koşullarının sağlanmasını hedeflemektedir.

Türkiye'de şeker fabrikalarının özelleştirilmesi, 1991 yılında çoğunluk hissesi pancar üreticilere ait olan ancak TŞFAŞ tarafından işletilen Amasya, Kayseri ve Konya şeker fabrikalarının PANKOBİRLİK'e, devredilmesiyle başlamış; IMF'ye verilen 22 Haziran ve 18 Aralık 2000 tarihli Niyet Mektuplarında TŞFAŞ'a bağlı bazı fabrikaların (en az altı) Özelleştirme İdaresi'ne devredilerek özelleştirme işlemlerine başlanması taahhüt edilmiştir. Bu süreç içerisinde Kütahya Şeker Fabrikasının kamuya ait %56 hissesi Özelleştirme İdaresi tarafından satılarak özelleştirilmiştir.

Şeker sektöründeki olası özelleştirme uygulamalarında, en yüksek kârı amaçlayacak yatırımcılar, hammadde sorunu yaşamamak açısından pancar kalitesi ve verimi yüksek bölgelerde bulunan, günlük işleme kapasitesi yüksek ve ürettikleri şekeri tüketim merkezlerine en kolay ve en az masrafla ulaştırabilecekleri fabrikaları

seçeceklerdir (Günaydın, 2002). Türkiye’de bu özelliklere sahip fabrika sayısı 6-7 civarındadır. Bu durumda, kalan diğerk fabrikaların düşük verimlilikleri nedeniyle yaşama ve özel sektörle rekabet şansları olmayacaktır.

Sektörde kamudan sonra tek yatırımcı konumunda bulunan, sektörün sorunlarını en iyi bilen Pancar Kooperatifleri ve PANKOBİRLİK’ in, özelleştirilecek olan bütün kamu şeker fabrikalarının işletmesine ve giderek mülkiyetine talip olması (Çakır, 2002), gerek sermayenin tabana yayılması ve gerekse şekerpancarı ve pancar şekerü üretiminde devamlılığın sağlanması bakımından önemlidir.

3.17. Sonuç ve Öneriler

Şekerpancarı, sağladığı yüksek katma değer, yan ürünleri ve tarımda sağladığı istihdam ve istihdam yatırımı ikamesi dolayısıyla, kırdan kente sağlıksız göçün hızını kesen, köylümüze ve ülkemize en faydalı bitkidir.

Devletin pancar çiftçisini değil, çiftçinin devletini desteklediği şekerpancarı tarımı ve şeker üretiminde, şekerpancarı üretiminin önünün açılması gerekirken, üretimini azaltıcı kararlar, şekerpancarı çiftçisini ve onun örgütlerini üzmektedir.

Almanya ve Fransa bu gerçekten hareketle, şekerü kendi üretim maliyetlerinin yarı bedeli ile oluşan dünya şeker borsa fiyatları ile ithal etmeyip, dahili şeker tüketimlerinin iki katı pancar şekerü üretip, her yıl, 3 milyon ton pancar şekerü ihracatını sürdürmektedirler. Pancar şekerü üretimlerini azaltmayı ülkelerinin tarım politikası aleyhine olacağı bilinci ile kabul etmemektedirler.

Şekerpancarı tarımının ülkemize sağladığı sayısız faydaları kabul ederek, dahili tüketimi karşılayacak seviyede bir pancar şekerü üretim politikası yerine, pancar şekerü ve yerli mısıra dayalı NEŞ ihracatına yönelik şeker üretim politikası izlemek daha doğru ve ülkemiz için daha yararlı bir uygulama olacaktır.

Şekerpancarı tarımının çiftçiye ve ülkemize sağladığı faydalar bağlamında, PANKOBİRLİK’in talebi de dikkatle değerlendirilerek, şeker fabrikaları tam kapasite ile çalıştırılmalı, şeker ihracatı, maliyet-ihracat fiyat farkı, Hazine devre dışı bırakılarak, dahilde tüketilen şeker satış fiyatına yansıtılarak karşılanmalıdır.

Kaynaklar

Anonim, 1998. 75. Yılında Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 599 s.

Anonim, 2000. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 67 s.

Anonim, 2001a. Türkiye’de Bazı Bölgeler için Önemli Ürünlerde Girdi Kullanımı ve Üretim Maliyetleri. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (TEAE), Yayın No:64.

Anonim, 2001b. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gıda Sanayi, Nişasta Bazlı Şekerler Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT, Ankara.

Anonim, 2002a. Tarımsal Yapı ve Üretim. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Ankara.

Anonim, 2002b. Tarım Raporu. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayınları, Ankara.

Anonim, 2003a. TÜBİTAK Vizyon-23 Bilim ve Teknoloji Öngörüsü Projesi. Tarım ve Gıda Paneli: Son Rapor. TÜBİTAK, Ankara, 57 s.

Anonim, 2003b. The effect on environmental regulation on potato production in Cyprus. [http://lnweb18.worldbank.org/mna/mena.nsf/Attachments/Trade+and+Env+Cyprus+Case+Study/\\$File/Cyprus+Case+Study.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/mna/mena.nsf/Attachments/Trade+and+Env+Cyprus+Case+Study/$File/Cyprus+Case+Study.pdf)

- Anonim, 2003c. Mısır Çalışma Grubu Raporu. http://www.tzob.org.tr/tzob/tzob_urun_rapor/rapor_2003_misir.htm
- Anonim, 2004a. http://www.fao.org/waicent/portal/statistics_en.asp
- Anonim, 2004b. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Anonim,2004c. 2003 Kooperatif Şeker Fabrikaları Tarım Raporları. Pankobirlik, Ankara.
- Anonim,2004d. 2003 Şekerpancarı Çiftçi Üretim Maliyetleri. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Ankara.
- Anonim,2004e. Şeker Üretim Maliyetleri. Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. Ankara.
- Anonim,2004f.TŞFAŞ 2003-2004 Kampanyası Birleştirme Raporu.
- Beukema, H.P. ve Van der Zaag, D.E., 1990. Introduction to potato production. Pudoc Wageningen, 208 s.
- Bruhns, J., Hochgeschurz, H.P., Maier, K., 2004. Sugar Economy Europe, 1996-1997, 1999-2000,2002,2004 Dr.Albert Bartens KG.
- Çakır, M., 2002. PANKOBİRLİK' in Şeker sanayii Açısından Önemi ve Özelleştirme Çalışmaları. PANKOBİRLİK Derg. Sayı 76.
- Er, C., Uranbey, S., Başalma, D. Ve Doğanay, Y., 1999. Nevşehir-Niğde Yöresinde Patates Tarımında Azotlu Gübre Kullanımı ile Verim ve Kalite İlişkileri. II. Ulusal Patates Kongresi, 28-30 Haziran, Erzurum, s. 54-60.
- F.O. Licht's 2003. Sugar Year Book.
- Günaydın, G., 2002. Türkiye Şeker Sektörü Analizi. Kamu İşletmeciliği Geliştirme Merkezi Vakfı
- Günel, E., 2002. Dünden yarına patates yetiştiriciliği. III. Ulusal Patates Kongresi, İzmir.
- Hooker, W.J., 1981. Compendium of Potato Diseases. American Phytopathological Society, USA, 125 s.
- Horton, D., 1987. Potatoes, Production, Marketing and Programs for Developing Countries. Westview Press, Boulder, USA, 244 s.
- ISO, 1996. International Sugar Organization Yearbook.
- Köksal, H., Çengel, V. Ve Ertunç, Ö., 1999. Niğde Bölgesinde Patates Sulu Tarımında Yaşanan Sorunlar. II. Ulusal Patates Kongresi, 28-30 Haziran, Erzurum, s. 131-141.
- Kuşman, N., 2002. Türkiye Patates Tohumluk Endüstrisinin Teknolojik, Ticari ve Hukuksal Yapısı. III. Ulusal Patates Kongresi, İzmir.
- Kuşman, N., Eraslan, F., Eraslan, M. ve Çiçek, N., 1988. Patates Tarımı. T.C. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Yayınları, No:82, İzmir, 85 s.
- Tortopoğlu, A, İ. 2003. Vatan Sevgisi ve Şekerpancarı. Pankobirlik Yayın No: 14, Ankara.
- Yıldırım,M.B.and Çalışkan,C.1985.Genotype X Environment interactions in potato (Solanum tuberosum L.) Amer.Potato J.,62:371-375.
- Yıldırım, M.B. ve Yıldırım, Z., 1986. Tohumluk Patates Yetiştiriciliği. İzmir, 74 s.